

## पहिलो परिच्छेद

### शोध परिचय

#### १.१ विषयपरिचय

मोदिनीनाथ सुवेदीको जन्म वि. सं. १९९७ कार्तिक ३ गते लमजुङ्गा जिल्लाको सिम्पानी-९ सुवेदी गाउँमा भएको हो । उनले संस्कृतमा शास्त्रीसम्मको औपचारिक शिक्षा प्राप्त गरेका छन् । उनी कविता लेखनबाट नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरेका हुन् । उनले २१ वर्षको उमेरदेखि कविता लेखन शुरु गरेको पाइन्छ । मूलतः उनी कवि हुन् तर पनि उनीबाट रचित 'अस्ति हिजो आज' शीर्षकको नाटक २०३० सालमा मञ्चन समेत भएको देखिन्छ । उनले २०२७ सालमा लेखेको कविता 'धम्की न दे भारत' गण्डकी अञ्चलस्तरीय कविता प्रतियोगितामा प्रथम स्थान हासिल गर्न सफल भएको पाइन्छ । त्यति बेलाको नेपाल भारत पारवहन सम्बन्धको अवस्थालाई कविताले प्रस्तुत गरेको छ ।

मेदिनीना सुवेदीको प्रथम प्रकाशित कविता भने 'त्यो के जीवन' भन्ने हो जुन लमजुङ्गेली साँगाँलो **मस्यार्इदी** २०१८ मा प्रकाशित भएको पाइन्छ । उनका हालसम्म प्रकाशित पुस्तकाकार कृतिहरूमा- **मस्यार्इदीका सुसेली** (२०५५) कविता सङ्ग्रह, **मेदिनीको समस्या कुटुरो** (२०६६) समस्यापूर्ति कविता सङ्ग्रह र **डाँफेदूत** (२०६७) दूतकाव्य रहेका छन् । यसका अतिरिक्त उनले चित्रकला, जीवनी र समालोचनामा पनि कलम चलाएका छन् । उनले शास्त्रीय छन्द र नियम अनुसार सुबोध, हार्दिकतापूर्ण, राष्ट्रप्रेमले ओतप्रोत भएका कविताहरू लेखेका छन् । उनका कवितामा सुललित शब्द, कोमलभाव र हृदयहारी राष्ट्रप्रेमको त्रिवेणी देख्न पाइन्छ । यस किसिमको साहित्यिक योगदान गर्ने सुवेदीको काव्यकारिताको अध्ययन, विश्लेषण गर्नु नै यस शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य हो ।

## १.२ शोध समस्या

नेपाली साहित्यको कविता विधामा विशेष रुचि राख्ने मेदिनीनाथ सुवेदीले कविताको फुटकर रूपदेखि खण्डकाव्यसम्मको रचना गरेका छन् । नेपाली साहित्यको समस्यापूर्ति कविताका क्षेत्रमा पनि कलम चलाएका सुवेदीको काव्यकारिताका बारेमा सुव्यवस्थित र विस्तृत अध्ययन भएको पाइँदैन । त्यसैले निम्नलिखित समस्या समाधानका लागि यो शोधपत्र उन्मुख रहने छ ।

१. मेदिनीनाथ सुवेदीका कविता सङ्ग्रहहरू कविता तत्त्वगत आधारमा के कस्ता छन् ?
२. मेदिनीनाथ सुवेदीका खण्डकाव्य तत्त्वगत आधारमा के कस्ता छन् ?
३. मेदिनीनाथ सुवेदीको काव्यिक विशेषता र योगदान के कस्तो छ ?

माथि उल्लिखित समस्यामा केन्द्रित भई यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

## १.३ शोधको उद्देश्य

उपर्युक्त समस्याहरूमा केन्द्रित भई स्रष्टा मेदिनीनाथ सुवेदीका काव्यहरूको उचित मूल्यांकन गर्नु यो शोधको उद्देश्य रहेको छ । शोधकार्यको क्रममा शोध समस्याका रूपमा देखिएका प्रश्नहरूको समाधान खोज्नु नै यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य हो । प्रस्तुत शोधपत्रका निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन्-

१. मेदिनीनाथ सुवेदीका कविता कृतिहरूको अध्ययन र विश्लेषण गर्नु ।
२. मेदिनीनाथ सुवेदीको खण्डकाव्यको अध्ययन विश्लेषण गर्नु ।
३. मेदिनीनाथ सुवेदीको काव्यिक विशेषता र योगदानको निरूपण गर्नु ।

## १.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको विशेष परिचय कविता विधामा बनेको छ । नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने साहित्यकारहरूका बारेमा अनुसन्धान गर्ने परम्परामा कवि सुवेदीका बारेमा पनि विभिन्न पत्रपत्रिकामा गरिएका चर्चा र

उनैका कृतिमा लेखिएका प्रकाशकीय मन्तव्य र उल्लिखित भूमिकामा चर्चा परिचर्चा गरिएको पाइन्छ । उनको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वमा आधारित भई शोधकार्य सम्पन्न भइसकेको छ । मेदिनीनाथ सुवेदीका बारेमा यस पूर्व भएका परिचर्चाहरूको समीक्षा यहाँ कालक्रमिक रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

जीवन अधिकारी २०५४ **भङ्कार**, वैशाख ले 'ओभेलमा परेका कवि मेदिनीनाथ सुवेदी' शीर्षकको व्यक्तित्व कृतित्व स्तम्भमा संस्कृत साहित्यको रचनाशैली र काव्यबाट प्रभावित कवि भनेर चर्चा गर्दै उनलाई छन्दमा कविता लेख्ने कविका रूपमा लिएका छन् । सो लेखमा जीवन अधिकारीले राष्ट्रकवि माधव घिमिरेको प्रभाव, प्रेरणा र सान्निध्यले मेदिनीनाथ सुवेदीको कविमन जागृत भएको कुरा उल्लेख गरेका छन् ।

घटराज भट्टराई २०५५ **नेपाली लेखक कोष** मा सुवेदीको परिचय समेट्दै हृदयग्राही कविता रचना गर्ने वार्षिक छन्दका कवि मेदिनीनाथ सुवेदी राष्ट्रका अमूल्य नीधि भएको उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

नारायणप्रसाद शर्मा २०५६ **युगबोध** ले 'कवि सुवेदीको कविता सङ्गममा डुबुल्की मार्दा' शीर्षकको समीक्षात्मक टिप्पणीमा दूधको पवित्र धाराबाट जीवन अनुप्राणित भएभैं मातृभूमिको छातिबाट चुहिने रक्तको मोलले सबैलाई अनुप्राणित गर्छ । कवि सुवेदीले साहित्यको आरती जगाएर मातृभूमिको बन्दना गरेका छन् । सुवेदीले प्रकृति प्रेम र राष्ट्रिय स्वाभिमानलाई आफ्ना कवितामा दर्शाएका छन् भनेका छन् ।

पशुपतिनाथ तिमिल्सिना २०५६ **लमजुङ्ग संगम** ले पूर्वीय वाङ्मयको अध्ययन गरी ज्ञान आर्जन गरेका माधवप्रसाद घिमिरे जस्ता सशक्त कविका भौगोलिक निकटतामा रही उनकै काव्यात्मक प्रभाव र प्रेरणा ग्रहण गरेका कवि, पूर्वीय आध्यात्मवादको चेतना, पहाडिया प्रकृति, ग्रामीण सामाजिक परिवेशको

यथार्थपरक चित्रण, सामाजिक नैतिक मूल्य कवि सुवेदीका कवितामा उद्घाटित छन् भन्ने उल्लेख गरेका छन् ।

इन्दिरा अधिकारी नेउपाने २०६३ को लमजुङ्ग जिल्लाको कवि र तिनका कृतिको परिचयात्मक अध्ययन शोधकार्यमा मेदिनीनाथ सुवेदीका बारेमा र उनको मर्स्याङ्गदीका सुसेली कविता सङ्ग्रहका बारेमा चर्चा गरिएको पाइन्छ ।

भुवनहरी सिग्देलले डाँफेदूत खण्डकाव्यको भूमिकामा देशको माटोलाई, हिमालका रङ्गलाई, मर्स्याङ्गदीका तरङ्गलाई, प्रेमका आग्रहलाई, कुशासनको विग्रहलाई, समाजको विसङ्गतिलाई, बैँसका उन्माद र उमङ्गलाई खरो तर आलङ्कारिक प्रस्तुति दिने कवि भनेका छन् ।

नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने साहित्यकारहरूका बारेमा अनुसन्धान गर्ने परम्परामा कवि सुवेदीका बारेमा पनि चर्चा गरिएको छ । नेपाली साहित्यका क्षेत्रकामा मेदिनीनाथ सुवेदीका कृतिको अध्ययन गरेर विभिन्न विद्वानहरूले उनका कलमको पारखी बनेर मूल्याङ्कन गरेका छन् । जसमा सुवेदी छन्दका कवि, आलङ्कारिक प्रस्तुति दिने कवि, राष्ट्रका अमूल्य नीधि भनेर उल्लेख गरिएको छ ।

## १.५ शोधकार्यको महत्त्व, औचित्य र उपयोगिता

यस शोध मार्फत साहित्यसाधक मेदिनीनाथ सुवेदीलाई पाठकवर्ग एवम् शुभेच्छुकहरू माझ पुऱ्याउने प्रयास गरिनेछ । त्यसैगरी सुवेदीको काव्यकारितामा केन्द्रित भई खोज अनुसन्धान गरिनेछ । सुवेदीका काव्यको एकीकृत अध्ययनले नेपाली साहित्यको अनुसन्धान परम्पराको विकासमा सहयोग पुऱ्याउन मद्दत गर्ने छ । यसका अतिरिक्त त्रि. वि. नेपाली विभागको शोध अनुसन्धानको क्षेत्रमा एउटा इटा थपिनेछ ।

## १.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

यस शोधपत्रमा मेदिनीनाथ सुवेदीको संक्षिप्त परिचय दिएर उनका कविता सङ्ग्रह र खण्डकाव्यको विश्लेषण गरी त्यसै आधारमा उनको काव्यकारिताको निरूपण गरिएको छ । यसमा उनका अन्य कृति तथा फुटकर रचनाका विश्लेषण गरिएको छैन । यही यस शोधको सीमा हो ।

## १.७ सामग्री सङ्कलन विधि तथा शोधविधि

साहित्यकार मेदिनीनाथ सुवेदीको काव्यकारिताकालागि विभिन्न स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । विशेष गरी पुस्तकालयीय पद्धतिको प्रयोग गरी सम्बन्धित विषयका पुस्तक पत्रपत्रिका तथा आवश्यकता अनुसार सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

काव्यहरूको अध्ययन अनुसन्धानका लागि सुवेदीका पुस्तकाकार कृति तथा फुटकर रचनाको समेत अध्ययन गरिएको छ । यस शोधपत्रको विश्लेषणको मूल आधार कृतिपरक समालोचनालाई बनाइएको छ । यसका साथै परम्परागत, सैद्धान्तिक र व्यावहारिक समालोचना विधिको समेत उपयोग गरी वस्तुनिष्ठ र तथ्यपरक ढङ्गले अध्ययन गरिएको छ ।

## १.८ शोधपत्रको रूपरेखा

पहिलो परिच्छेद - शोध परिचय

दोस्रो परिच्छेद - मेदिनीनाथ सुवेदी र उनका काव्यको संक्षिप्त परिचय

तेस्रो परिच्छेद - मेदिनीनाथ सुवेदीका कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण

चौथो परिच्छेद - कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको डाँफेदूत खण्डकाव्यको विश्लेषण

पाँचौं परिच्छेद- मेदिनीनाथ सुवेदीको काव्यिक विशेषता र योगदानको विश्लेषण

## छैठौं परिच्छेद -उपसंहार र निष्कर्ष

उपर्युक्त पाँच परिच्छेदलाई आवश्यकता अनुसार विभिन्न शीर्षक तथा उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रको अन्त्यमा परिशिष्ट र सन्दर्भ सामग्रीसूची राखिएको छ ।

## दोस्रो परिच्छेद

### मेदिनीनाथ सुवेदी र उनका काव्यको सामान्य परिचय

#### २.१ बिषय प्रवेश

जीवनको २१ औं वसन्तदेखि अनौपचारिक रूपमा कविता लेखन सुरु गरेका सुवेदीलाई नेपाली मन र नेपालीपनका गायक, छन्दोवादी रसकविका रूपमा परिचय दिइएको पाइन्छ। हालसम्म उनका दुईवटा कविता सङ्ग्रह र एउटा खण्डकाव्य प्रकाशित भइसकेका छन्। यस परिच्छेदमा यिनै सुवेदी र उनका काव्यको सामान्य परिचय प्रस्तुत गरिन्छ।

#### २.१.१ जन्म स्थान र बाल्यकाल

मेदिनीनाथ सुवेदीको जन्म वि.सं. १९९७ कार्तिक ३ गते भएको हो। उनी पिता पं. स्व. बद्रीनाथ सुवेदी र आमा स्व. कौशल्यादेवी सुवेदीका कान्छा छोरा हुन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी)। उनको जन्मस्थान गण्डकी अञ्चल, लमजुङ्गा जिल्लाको सिम्पानी गा. वि. स. वडा नं. ९ खुदी सुवेदी गाउँ हो। उनको बाल्यकाल यही नै व्यतित भएको हो। सानैदेखि स्वच्छन्द स्वभावका सुवेदी परिवारका कान्छा छोरा हुन्। प्राकृतिक सुन्दर वातावरणमा हुर्केका सुवेदीमा राष्ट्रवादी र प्रकृतिप्रेमी भावना बाल्यकालमा नै मौलाएको पाइन्छ। माधवप्रसाद घिमिरे, डिल्लीजङ्ग गुरुङ, तीर्थराज कोइराला जस्ता कविका छत्रछाँयामा हुर्केका मेदिनीनाथ सुवेदीमा सानैदेखि कवि व्यक्तित्व जुर्मराएको पाइन्छ। ग्रामीण सम्पन्न परिवारमा जन्मेका हुनाले यिनको बाल्यकाल सुखपूर्वक नै बितेको देखिन्छ।

#### २.१.२ शिक्षादीक्षा

मेदिनीनाथ सुवेदीले प्रारम्भिक शिक्षा पिताबाट घरमा नै लिएका थिए। जसले औपचारिक शिक्षा प्राप्तमा उनलाई उत्कृष्ट पृष्ठभूमि प्रदान गरेको छ।

उनको औपचारिक शिक्षा भने खुदी सिम्पानीकै सरकारी भाषा पाठशालाबाट भएको देखिन्छ, जुन हाल अमर उ.मा.वि.ले चिनिन्छ । त्यसपछि रानी पोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालाबाट पूर्वमध्यमा, तत्कालीन राजकीय संस्कृत महाविद्यालय पुतली सडकबाट सम्पूर्ण मध्यमा (आई.ए.) २०२० मा र पछि २०२३ मा शास्त्री परीक्षा उत्तीर्ण गरेको देखिन्छ ।

यसका साथै मेदिनीनाथ सुवेदीको स्वअध्ययनको क्षेत्र पनि फराकिलो रहेको छ । उनले दर्शनशास्त्र, पुराण, धर्मशास्त्र, कर्मकाण्ड, वेद आदि संस्कृत वाङ्मयको अध्ययन पनि गरेका छन् । अग्रज साहित्यकारका कृतिहरू उनको स्वअध्ययनका विषय हुन् । उनी संस्कृतका आदिकवि बाल्मीकि, महाकवि कालिदास, गीताको निष्काम कर्म योगबाट पनि प्रभावित भएको देखिन्छ । (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी)

### २.१.३ आजीविका

मेदिनीनाथ सुवेदीले शास्त्रीसम्मको अध्ययन गरेपछि आफ्नो पुख्यौली थलो सिम्पानीमा स्थापित सरकारी भाषा पाठशालामा वि. सं. २०२४ बाट अध्यापन शुरु गरेको पाइन्छ । एउटै विद्यालयमा लगातार ३२ वर्षसम्मको अध्यापन पश्चात वि.सं. २०५६ मा सेवा निवृत्त सुवेदीले जागिरको क्रममा आफ्नो विद्यालयलाई स्तरीय बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

### २.१.४ रुची र स्वभाव

प्रकृतिको काखमा हुर्केका सुवेदी अत्यन्त निर्मल तथा संवेदनशील स्वभावका व्यक्ति हुन् । सबैलाई मित्रवत व्यवहार गर्ने सुवेदी औपचारिक स्थानमा भद्र र सौम्य देखिन्छन् । भाषा साहित्यका क्षेत्रबाट राष्ट्रसेवा गर्न मनपराउने सुवेदी समाजका सुखद र दुःखद दुवै पक्षको अनुभूति गर्न सक्छन् । यथार्थको धरातलमा बसेर मानवीय वेदना र सम्बेगका केसाकेसा केलाएर साहित्यमा उतार्नु सुवेदीको



चाहना हो स्वच्छन्द जीवन व्यतीत गर्न चाहने सुवेदीको रुचीको विषय भने संस्कृत र नेपाली भाषामा लेखिएका कृतिको अध्ययनका साथै संस्कृतका वार्षिक छन्दहरूको प्रयोग गरी कविता लेख्नु रहेको छ । यस्तै परोपकार, समाजसेवा र चित्रकला पनि उनका रुचीका क्षेत्रभित्र पर्दछन् ।

### २.१.५ काव्य रचनाका लागि प्रेरणा र प्रभाव

मेदिनीनाथ सुवेदीका कविगुरु राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरे हुन् । त्यस्तै डिठ्ठा श्रीप्रसाद घिमिरेबाट पनि कवि सुवेदी प्रेरित छन् । त्यस्तै आफ्नै बुबा र दाजुबाट पनि कवि सुवेदीले प्रेरणा र प्रभाव ग्रहण गरेका छन् । लमजुङ्गका कवि डिल्लीजङ्ग गुरुङ पनि उनका प्रेरणाका स्रोत हुन् । अध्ययनका क्रममा शास्त्रीको परीक्षामा २५ पूर्णाङ्कको कविता लेख्नै पर्ने अनिवार्य नियमले पनि उनलाई कविता लेखनमा प्रेरित गरेको पाइन्छ । (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी) यसले उनलाई कविता लेख्न उत्साहित गरेको थियो ।

### २.१.६ राजनीति र सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नता

मेदिनीनाथ सुवेदी राजनीतिमा बहुदलीय प्रजातन्त्र र स्वतन्त्रताको पक्षमा रहने व्यक्ति देखिन्छन् । उनी हालसम्म कुनै पार्टीमा संलग्न भई सक्रियतापूर्वक राजनीतिमा लागेको पाइँदैन । सुवेदी वि.पी. लाई आदर्श नेताका रूपमा मान्दछन् तर समसामयिक नेपाली काँग्रेसका नेताबाट भने असन्तुष्ट देखिन्छन् । सुवेदीले पदलोलुपता भ्रष्टाचार र स्वैच्छिक व्यवहारका कारण राजनीतिलाई फोहोरी खेल मानेका छन् । मेदिनीनाथ सुवेदीले काठमाडौंमा पढ्दा वि. सं. २०१७ देखि वि.सं. २०२३ सम्म गण्डकी विद्यार्थी परिषदमा सदस्य भई काम गरेको पाइन्छ ( शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी) । यसै समयमा १ दिन थुनिएको पनि पाइँन्छ । उनी शैक्षिक सेवामा लागे पछि नेपाल शिक्षक संघको सदस्य भएको देखिन्छ । हाल उनी राजनीतितिर नभई साहित्यतिर तल्लीन छन् ।

मेदिनीनाथ सुवेदी विभिन्न सामाजिक संघ संस्थामा पनि आबद्ध छन् । अमर मा.वि. खुदीको स्थापनाकालमा स्वयंसेवक भई अध्यापन गरेका सुवेदीले तार्घड, ठुलीवेसी, खुदी लगायत विभिन्न गा.वि.स.मा पोलिड अधिकृत भई निर्वाचन सम्पन्न गरेको देखिन्छ । उनले समाजसेवाका लागि अमर उ.मा.वि., गणेश मा.वि., प्रभात शान्तिपूर्ण मा.वि., कमला प्रा.वि., लक्ष्मीनारायण पुस्तकालय आदि सामाजिक संघसंस्थामा प्रशस्त श्रमदान र चन्दा समेत उपलब्ध गराएको पाइन्छ । आफैं संयोजक भई लमजुङ्गाभिन्न हुने विभिन्न कवि गोष्ठीहरू सम्पन्न गरेको पाइन्छ । कतिपय कविगोष्ठीमा निर्णायकको गहन जिम्मेवारी बहन गरेका सुवेदी हाल मस्याङ्दी वाङ्मय प्रतिष्ठान (काठमाडौं) र हिमचुली कला साहित्य प्रतिष्ठान (लमजुङ्गा) मा संलग्न छन् । (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी)

### २.१.७ सम्मान तथा पुरस्कार

मेदिनीनाथ सुवेदी २०४४ मा कर्मचारी मिलन केन्द्र लमजुङ्गाबाट प्रथम पुरस्कार, गण्डकी अञ्चलस्तरीय कवि गोष्ठीमा प्रथम पुरस्कार प्रमाणपत्र र स्वर्णपदकबाट सम्मानित छन् । त्यस्तै मस्याङ्दी बहुमुखी क्याम्पस बेसीशहरमा आयोजित कवि गोष्ठीमा प्रथम पुरस्कार रेयुकाई लमजुङ्गा उपशाखाबाट आयोजित प्रतियोगितामा प्रथम, दूधपोखरी प्रतिभा परिवार भोटेओडार लमजुङ्गाबाट 'अम्बा प्रतिभा' पुरस्कारबाट सम्मानित छन् । नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट प्रोत्साहन पुरस्कारका साथै अन्य विभिन्न गोष्ठी र प्रतियोगिताबाट पुरस्कार र प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको देखिन्छ ।

### २.२ मेदिनीनाथ सुवेदीका काव्यको परिचय

मेदिनीनाथ सुवेदीका हालसम्म ३ वटा कृतिहरू प्रकाशित छन् ।

१. मस्याङ्दीका सुसेली (२०५५) कविता सङ्ग्रह
२. मेदिनीको समस्या कुटुरो (२०६६) कविता सङ्ग्रह
३. डाँफेदूत (२०६७) खण्डकाव्य

## २.२.१ मर्स्याङ्दीका सुसेली कविता सङ्ग्रह

मर्स्याङ्दीका सुसेली सुवेदीको प्रथम प्रकाशित कविता सङ्ग्रह हो । जीवन अधिकारीद्वारा सम्पादन गरिएको यस सङ्ग्रहका प्रकाशिका बुद्धिशीला सुवेदी हुन् । यो कविता सङ्ग्रह २०५५ सालको लेखनाथ जयन्तीका दिन प्रकाशन गरिएको हो । यस सङ्ग्रहभित्र विभिन्न भाव, लय र विषयवस्तुलाई समेटेर लेखिएका ४० वटा कविताहरू सङ्गृहीत छन् । मन्दाक्रान्ता, शार्दूलविक्रीडित, उपजाति, वसन्ततिलका, शिखरिणी, स्रग्धरा आदि शास्त्रीय छन्दको प्रयोग गरी लेखिएका छन्दोबद्ध कविता यस सङ्ग्रहमा पाइन्छन् । विषयवस्तुलाई हेर्ने हो भने सामाजिक राजनैतिक राष्ट्रप्रेम, प्रकृति, नारी विषय, धार्मिक आदि विषयलाई यस सङ्ग्रहका कविताले अंगालेका छन् । जम्मा एक सय सत्र पृष्ठको यस सङ्ग्रहमा माधवप्रसाद घिमिरेको मन्तव्य, दैवज्ञराज न्यौपानेको भूमिका र लेखकीय समर्पण रहेका छन् । यस सङ्ग्रहभित्र चार श्लोकदेखि २८ श्लोकसम्म लामा कविताहरू छन् ।

## २.२.२ मेदिनीको समस्या कुटुरो कविता सङ्ग्रह

मेदिनीको समस्या कुटुरो कविता सङ्ग्रह वि. सं. २०६६ सालमा प्रकाशित भएको कवि सुवेदीको दोस्रो कविता सङ्ग्रह हो । यसका प्रकाशिका विजयप्रभा सुवेदी हुन् । यस सङ्ग्रहभित्र विविध समस्याहरूलाई कविताका माध्यमबाट पूर्ति गरिएको छ । मोतीराम भट्टले शुरुवात गरेको समस्यापूर्ति कविता लेखन कार्यमा यस सङ्ग्रहले एउटा ईटा थप्ने काम गरेको छ । आफ्ना अग्रज कविहरूले पूर्ति गरेका समस्यालाई लिएर कवि सुवेदीले मौलिक रूपमा समस्याको पूर्ति गरेका कविताहरू छन् भने आफ्नै समस्या दिएर नेपाली साहित्यमा सक्रिय कविहरूलाई पूर्ति गर्न लगाइएका समस्यापूर्ति कविता पनि यस सङ्ग्रहभित्र सङ्गृहीत छन् । त्यस्तै आफैले समस्या लिएर पूर्ति गरेका रसात्मक, आलङ्कारिक, साहित्य विषयक आदि शीर्षकहरूमा विभाजन गरिएका समस्यापूर्तिका कविताहरू पनि यस सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत छन् । ।

### २.२.३ डाँफेदूत खण्डकाव्य

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको **डाँफेदूत** तेस्रो प्रकाशित कृति हो । यो वि. सं. २०६७ मा प्रकाशित भएको हो । शिक्षित बेरोजगारको विषयलाई लिएर लेखिएको यो खण्डकाव्य आयामका दृष्टिले निकै ठूलो छ । एउटा होनहार शिक्षित युवा रोजगारको सिलसिलामा कसरी विदेसिन पुगेको छ र उसको विदेशपलायनसँगै उसका परिवारले के कस्तो पीडा भोग्नुपरेको छ भन्ने विषयको चित्रण यस काव्यमा छ । वार्णिक छन्दको प्रयोग गरी लेखिएको यस खण्डकाव्यमा पहाडी ग्रामीण प्रकृति र संस्कृतिको सुन्दर चित्रण पाउन सकिन्छ । साना ठूला विभिन्न सैतीसवटा शीर्षकहरूमा समग्र विषय समेटिएको यो खण्डकाव्य आयामका दृष्टिले बृहत् छ । चार श्लोकदेखि एकतीस श्लोकसम्मको आयाममा विभिन्न शीर्षकहरू अन्तर्गतका कथानकीय वस्तुहरू यसभित्र छन् ।

नेपाली साहित्यमा संस्कृत साहित्यमा जस्तो दूतकाव्य लेखनको सुदीर्घ परम्परा भने छैन । मोतीराम भट्टद्वारा रचित पिकदूत नेपाली दूतकाव्यको प्रारम्भ र नमुना दुबै हो । नेपाली साहित्यमा दूतकाव्यप्रति विशेष आकर्षण वा मोह नभएको यस अवस्थामा कवि सुवेदीको डाँफेदूत खण्डकाव्यलाई एक महत्त्वपूर्ण उपलब्धिका रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । मोतीराम भट्टपछि नेपाली साहित्यमा मौलिक दूतकाव्य दिने श्रेय कवि सुवेदीलाई जान्छ । संस्कृत साहित्यमा प्राचीन आर्ययुगदेखि हुर्कदै आएको दूत प्रयोगको परम्परालाई सुन्दर काव्यका माध्यमबाट नेपाली वाङ्मयमा पनि सुरक्षित राख्दै र निरन्तरता दिँदै कवि सुवेदीले नेपाली दूतकाव्यको भण्डारलाई समृद्ध पार्नमा विशेष योगदान पुऱ्याएका छन् ।

### २.३ काव्यकृतिको विश्लेषणका आधारहरू

कविद्वारा रचित रचना कविता हो । कुनै पनि कृति वा रचनाको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्ने निश्चित नियम र प्रक्रियाहरू हुन्छन् । ती नियमको सुव्यवस्थित प्रकृया र पद्धतिका आधारमा रचनाको विश्लेषण गर्दा अनुसन्धानलाई वैज्ञानिक र व्यवस्थित बनाउन सकिन्छ । यहाँ **नेपाली कविता भाग चार**लाई आधार मानेर कविताका निम्नलिखित तत्त्वहरूका आधारमा मेदिनीनाथ सुवेदीका कविता सङ्ग्रह र खण्डकाव्यको विश्लेषण गरिएको छ । ती हुन शीर्षक, संरचना, विषयवस्तु, लय र छन्द, भाषाशैली र निष्कर्ष । विभिन्न विद्वान्हरूले कविता विश्लेषणका आधारहरू प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । खगेन्द्र लुइटेलको **कविताको संरचनात्मक विश्लेषण** र लक्ष्मणप्रसाद गौतमको **समकालीन नेपाली कविताका प्रवृत्ति** जस्ता पुस्तकमा कविताको विश्लेषण गर्दा परिचय, विभाजन, सङ्गठन, वस्तु, सहभागी, परिवेश, उद्देश्य, दृष्टिविन्दु, भाषाशैलीय विन्यास र उपसंहार भनी राखिएको छ ।

### २.३.१ शीर्षक

शीर्षक कविताको नामाकरण मात्र नभएर कृतिका सारभूत भाव विचारको सूचक सङ्केत वा उद्घाटक समेत हो । (त्रिपाठी, २०४६: १७) शीर्षक विशेषीकृत भएमा यसले कृतिका अन्तर्वाह्य संरचना र भाषाशैलीले वहन गरेको समग्र विषयवस्तुको केन्द्रीय कथ्यलाई जाहेर गर्दछ ।

### २.३.२ संरचना

संरचना दुई किसिमको हुन्छ- आन्तरिक र बाह्य । कविता कृतिको बाह्य संरचना त्यसका लयात्मक खण्ड/गण र विश्राम भई पाउ/चरण वा पङ्क्ति विधान तथा पङ्क्ति पुञ्जसंगै थालिन्छ र त्यसका विविध भाग/परिच्छेद हुँदै विस्तारित हुन्छ अनि खण्डकाव्यमा पुग्दा सर्ग योजना पनि देखापर्नसक्छ अनि महाकाव्यमा सर्गबन्ध अपरिहार्य रहन्छ । आन्तरिक संरचना मुख्यतः केन्द्रीय कथ्य भावविचारको उठान, विकास र अन्तिम रागात्मक परिणतिको यात्रापथ ठहर्छ । (त्रिपाठी, २०४६: १८)

### २.३.३ विषयवस्तु

कविता रचनाका लागि चयन गरिएको वस्तु नै कविताको मूल विषयवस्तु हो । यतो विषयवस्तु ब्रह्माण्डभित्रको यावत् वस्तु, मानवीय स्वभाव प्रवृत्ति, प्राकृतिक वस्तु, धर्म, संस्कार, संस्कृति, देश, समाज, राजनीति र जीवन भोगाई रहेका अनेक पक्षविपक्षसंग सम्वद्ध हुने गर्दछ ।

### २.३.४ लय र छन्द

कविता विधाको मुख्य परिचायक स्वरूप तत्त्व लय विधान हो । लयविधान प्रथमतः भाषिक स्वर व्यञ्जन वर्णको वर्णगत ध्वनिको साम्यवैषम्य दुवै भएको वितरणप्रक्रियाको कालगत प्राप्ति हो । (त्रिपाठी, २०४६: १८) यस्तो लयविधानको सृष्टि कवितामा शब्द गुच्छा पङ्क्तिपङ्क्ति श्लोक श्लोक मिलाएर गर्ने गरिन्छ ।

### २.३.५ भाषाशैली

कवितामा भाव र भावबाट उत्पन्न हुने अनुभूतिलाई बोक्नका लागि भाषाको प्रयोग गरिन्छ । यस्तो भाषाका वर्ण पद शब्दले रागात्मकता, लयमयता, लालित्य र माधुर्य संयोजन गर्न सक्नु नै शैली हो (त्रिपाठी, २०४६: १९)। कवितामा स्तरीय भाषाको प्रयोग उचित मानिन्छ ।

### २.३.६ कथनपद्धति

कवितामा कविले कुन स्थानमा रहेर आफ्नो अभिव्यक्ति प्रस्तुत गर्दछ, त्यस आधारमा कथन पद्धतिको निक्यौल गर्नसकिन्छ । जुन कुरालाई दृष्टिविन्दु पनि भनिन्छ । कथन पद्धति कवितामा एक महत्त्वपूर्ण पक्षका रूपमा रहेको हुन्छ । कवि आफैँ सिधै कुनै कवितात्मक कथन गर्दछ, भने त्यो कविप्रौढोक्ति हो । कवि कवितामा आफैँ उपस्थित नभएर कवि निवद्ध पात्रको प्रयोग गर्दा कवि निवद्ध प्रौढोक्ति हुन्छ ।

### २.३.७ केन्द्रीय कथ्य तथा भाव विधान

कविताको कथ्य सामग्री र सन्दर्भको सेरोफेरो यसभित्र पर्दछ । कवितामा कविको अनुभव र विचारको भावमय, रागमय र कलात्मक रूपान्तरण हुनुपर्ने हुन्छ । (आचार्य, २०६९: २८४) कवितामा भावलाई मूल मेरुदण्डको रूपमा लिइन्छ ।

यस्तो भावविधान मानवीय जीवन जगतका यावत विषयवस्तुलाई विशेष रूपमा अर्थप्रदान गर्ने हुनुपर्दछ ।

### २.३.८ बिम्बविधान र अलङ्करण पद्धति

रस अलङ्कार कवितामा भाव र सौन्दर्य सृष्टि गर्नका लागि आयोजना गरिएको हुन्छ । यस क्रममा कवितामा अलङ्कार र रस कविताका अनिवार्य तत्त्व वन्न पुग्दछन् । अलङ्कारका सन्दर्भमा शब्दालङ्कार, अर्थालङ्कारको संयोजनले शब्द गाम्भीर्य र अर्थ गाम्भीर्य प्रदान गर्दछन् । साथै बिम्बका माध्यमले छाँया रूप सहितको सौन्दर्य सृष्टि गर्दछ । कवितामा यिनको प्रयोगले उत्कृष्टता प्रदान गर्दछ ।

### २.३.९ व्यञ्जना

शब्द र अर्थ दुवैका कारणले कुनै उक्ति, कथन वा कृतिमा प्रस्तुतभन्दा अप्रस्तुत अर्थ पारदर्शकताका साथ भल्कन्छ, भने त्यो स्थिति व्यञ्जना हो । कविता कृतिमा यो स्थानीय वा पूरै कृतिभर व्याप्त पनि हुनसक्दछ । यस्तो व्यञ्जना अर्थ प्रकट हुँदा कृति उत्कृष्ट वन्दछ ।

### २.३.१० विधागतरूप तथा आयाम

कुनै कृतिको आयाम भन्नु कथ्य श्रव्य स्तरमा प्रथमतः त्यस कृतिको कथन-श्रवण कालको लमाई नै हो र यो मुख्यतः कालिक मापन हुने गर्दछ । (त्रिपाठी, २०४६:२१) कविता विधाको आफ्नै कालिक वा स्थानिक आयामको वाह्य आन्तरिक ढाँचा वा रूपसंरचना हुन्छ ।

## तेस्रो परिच्छेद

### कवि मेदिनीनाथ सुवेदीका कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण

#### ३.१ विषय प्रवेश

२०१७ सालदेखि कविता रचना गर्न आरम्भ गरेका मेदिनीनाथ सुवेदीले साहित्यका विविध विधामा कलम चलाएको भए पनि उनी मूलतः कविता विधामा स्थापित भइसकेका छन् । विविध विषयवस्तुलाई आत्मसात् गरेर लेखिएका उनका कवितामा सामाजिकता, राष्ट्रियता, प्रकृति चित्रण तथा आर्थिक दुर्बलता पनि गम्भीर रूपमा प्रस्तुत भएको देखिन्छ । सुवेदीका हालसम्म दुईवटा कविता सङ्ग्रह प्रकाशित भएका छन् । तिनीहरूको रचनाकाल र प्रकाशन वर्ष यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ-

१. मर्स्याङ्दीका सुसेली, २०५५

२. मेदिनीका समास्याको कुटुरो, २०६६

#### ३.२ मेदिनीनाथ सुवेदीको मर्स्याङ्दीका सुसेली कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको मर्स्याङ्दीका सुसेली कविता सङ्ग्रह प्रथम प्रकाशित कविता सङ्ग्रह हो । उनको यस सङ्ग्रहभित्र फुटकर कविताहरू सङ्गृहीत छन् । वि.सं.२०५५ सालमा पुस्तकाकार रूप प्राप्त गरेको यस सङ्ग्रहभित्र जम्मा ४० वटा कविताहरू छन् । तिनीहरूमा पाञ्चायन प्रार्थना, नववर्षको शुभकामना, त्यो के जीवन ?, प्रवासीको यादमा नेपाल, स्यूर लालीगुराँस, नेपालको अर्न्तर्ध्वनी, शहीदहरूको आत्माभिव्यक्ति, डाँफेलाई निम्तो, मर्स्याङ्दी र वाङ्मय, शिक्षा नै जीवनको आँखा, विश्व वातावरण दिवस, नेपालीलाई सन्देश, कोपिला कस्का निम्ति, अमूल्य जीवन, धूँवामा नउडाऊँ, वसन्तको सौगात, धम्की न दे भारत, जहाँ वन त्यहाँ जीवन, अनौठो मानिस,



भूटान नरेश र प्रजालाई चुनौती, मोती बनी भुल्किए, के के मीठो, छोरी विदाई गर, कवि शिरोमणिप्रति श्रद्धाञ्जली, प्रकृति र वन्यजन्तु, आँशुको जवाफ, संविधान दिवस, शरद वर्णन, नारीको महत्त्व, वीरताको प्रतिक खुकुरी, काव्यको डायरीमा सिम्रिक, गुंरासलाई सुभाब, महाकवि देवकोटालाई सम्भेर, श्रद्धाञ्जली आदिकविलाई, मेरो साहित्यानुराग, असार पन्ध्र, विदाको आँशु, कवि कविता संवाद, साहित्यको आरती रहेका छन् ।

भावनाका लहरमा लहरिएर उपयुक्त समय, सन्दर्भ र परिस्थितिलाई टपक्क टिपेर लेखनकलाले सुसज्जित पारिएका निकै मार्मिक कविताहरू यसभित्र समेटिएका छन् । प्राकृतिक सौन्दर्य र प्रेम यस सङ्ग्रहका प्राथमिक विषयवस्तुभित्र पर्दछन् भने राष्ट्रियता, नारी जागरण, समाज सुधार जस्ता अभिव्यक्ति दिन पनि कवि जागरूक रहेको देखिन्छ ।

### ३.२.१ शीर्षक विधान

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीद्वारा लिखित **मर्स्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रह हो । शीर्षकको शब्द संयोजन हेर्दा 'मर्स्याङ्दी' तथा 'सुसेली' भन्ने शब्दले क्रमशः प्रकृतिको सुन्दर रूप नदी र उसको बहावलाई बुझाउँछ । यसभित्र शीर्षकले वहन गरेको अर्थजस्तै कवि सुवेदीका नदीजस्तै कञ्चन सुन्दर भावहरू लिएर रसास्वादन गराउन लालायित कविताहरू रहेका छन् । यस सङ्ग्रहका कविता मर्स्याङ्दी जस्तै सुन्दर, शान्त र गहन छन् । त्यसैले यस सङ्ग्रहको शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

**मर्स्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रहभित्र निम्न शीर्षकका कविताहरू रहेका छन् :

पाञ्चायन प्रार्थना- यस सङ्ग्रहको प्रथम कविता हो । हिन्दू धर्मका पञ्चदेवता गणेश, देवी, शिव, विष्णु र सूर्यको प्रार्थना गरेर यो कविता लेखिएको छ ।

नववर्षको शुभकामना- सामाजिक जागृतिको विषयलाई लिएर लेखिएको यो कविताले नयाँवर्षलाई स्वागत गर्दै संपूर्ण नेपालीको उन्नतिको कामना गरेको छ ।

त्यो के जीवन?- राष्ट्रप्रेमलाई मूल विषय बनाइएको यस कवितामा आफ्नो देश बनाउन युवाहरूमा सधैं जोस जागिरहोस् भन्ने कामना गरिएको छ ।

प्रवासीको यादमा नेपाल- समसामयिक विषयमा लेखिएको यो कवितामा आफ्नो श्रम बेच्न विदेशिएका युवावर्गलाई स्वदेशमा नै श्रम खर्चन र आफ्नो देशलाई समृद्ध बनाउन आग्रह गरिएको छ ।

स्यूर लालीगुराँस - राष्ट्रभक्तिको भाव झल्कने यो कविता समसामयिक विषयमा लेखिएको छ ।

शहीदहरूको आत्माभिव्यक्ति- शहीदहरूले आफ्नो देशकालागि गरेका त्यागको स्मरण यस कवितामा गरिएको छ र उनीहरूको वलिदानलाई त्यसै खेर जान नदिन संपूर्ण नेपालीलाई आग्रह गरिएको छ ।

डाँफेलाई निम्तो- यस कवितामा नेपालको राष्ट्रिय पंक्षी डाँफेलाई हिमालमामात्र नभएर संपूर्ण नेपालभरी डुलेर चेतनाको सन्देश फैलाउन आग्रह गरिएको छ ।

साहित्यिक जेट महाकवि- ऐतिहासिक मूल विषय भएको यो कविताले नेपाली साहित्यलाई समृद्ध बनाउने स्रष्टा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटालाई स्मरणगर्दै उनको योगदानको उच्च मूल्याङ्कन गरेको छ ।

नरीको महत्त्व- नर र नारी रथका दुई पाङ्गा हुन् त्यसैले समाजको पूर्ण विकासकालागि दुवै सँगसँगै हिड्नु पर्दछ भन्ने सन्देश यस कविताले दिनखोजेको छ ।

श्रद्धाञ्जलि आदिकविलाई- ऐतिहासिक विषयलाई लिएर लेखिएको यस कवितामा भानुभक्त आचार्यलाई भाषिक एकीकरण गर्ने स्रष्टा भनेर सम्मान गरिएको छ ।

मोती बनी भुल्किए- यस कवितामा मोतीराम भट्टलाई युवाकवि, भानुभक्तलाई र उनका कृतिलाई जनमानसमा पुऱ्याउने स्रष्टा भन्दै मुक्तकण्ठले स्मरण गरिएको छ।  
छोरी विदाई गर - हाम्रो आर्य परम्परालाई सचित्र वर्णन गरिएको यो कविताले नेपाली संस्कृतिलाई आफ्नो विषय बनाएको छ ।

मेरो साहित्यानुराग- साहित्यको भक्ति गरिएको यस कविताले मानव जीवनमा साहित्यको महत्त्वलाई प्रष्ट्याएको छ, भने साहित्य रचना गर्न चाहनेहरूकालागि प्रेरणा पनि बन्न पुगेको छ ।

धम्की न दे भारत- यस कविताले नेपाल भारत बीचको सम्बन्धलाई देखाएको छ । त्यस्तै भारतलाई नेपाल सानो देश भनेर कम नआँक्न र यसलाई नहेप्न पनि कविले आग्रह गरेका छन् ।

अमूल्य जीवन धुँवामा नउडाऊँ- यस कवितामा देशका कर्णधार युवावर्गलाई कुलतमा फसेर आफ्नो जीवन समाप्त नर्गन आग्रह गरिएको छ ।

शरद वर्णन - प्राकृतिक विषयलाई लिएर लेखिएको यो कविताले शीर्षक जस्तै शरद ऋतुको वर्णन गरेको छ । शरद ऋतुमा पर्ने नेपालीहरूको महान चाड दसैंको पनि चर्चा यसमा छ ।

यसरी हर्दा **मर्स्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रहभित्रका सबै कविताहरू शीर्षकले बहन गरेजस्तै अर्थ दिन सवल रहेकाले कविताको शीर्षक सार्थक छ भन्न सकिन्छ ।

### ३.२.२ संरचना

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीले मस्यार्ड्दीका सुसेली कविता सङ्ग्रहमा मात्रिक छन्दको प्रयोग गरी कविता लेखेका छन् । शब्द चयन मात्रात्मक अनुकूलता र अनुप्रासलाई सुत्रबद्धगरी प्रयोग गरिएको छ । स्वच्छन्दतावादी भावधारामा अभिव्यक्त भएका सुवेदीका कविता नेपाली समाजमा विद्यमान विकृति र विसङ्गतिप्रति लक्षित रहेका छन् । राष्ट्रप्रेमले ओतप्रोत भएका, प्राकृतिक सौन्दर्यको वर्णन भएका, ऐतिहासिक सामाजिक, धार्मिक नारी जागरण जस्ता विषय शीर्षकहरू यस सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत छन् । शैलीगत परिष्कार, रचनागत पुष्टता सुवेदीका कवितामा देख्न सकिन्छ ।

माया प्रेम, राष्ट्रवाद, ऐतिहासिकता कवि सुवेदीका कवितामा जुर्मुराएर उठेका छन् । एक सय एक पृष्ठको आयतन भएको यस कविता सङ्ग्रहमा राणाकालीन परिवेशदेखि लिएर अहिलेको विषय पनि समेटिएको छ । आफ्नो आनन्दमयी दिनचर्यालाई कल्पनाको स्वर्णीम संसारमा चलायमान बनाउने कवि भावनाको तरेली यस सङ्ग्रहमा भेट्न सकिन्छ । प्रायजसो कवितामा श्रृङ्गारिक भावको अभिव्यक्ति पाइन्छ । कथ्यगत रूपमा फरक फरक प्रसङ्ग र विषयवस्तु भए पनि आख्यान र भावको सन्तुलन पाइन्छ । साना साना टुक्रे आख्यानभित्र विशाल भाव अटाउन कवि सुवेदी सफल देखिन्छन् ।

### ३.२.३ विषयवस्तु

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीले विविध विषयवस्तुलाई अँगालेर कविता लेखेका छन् । कवि माधवप्रसाद घिमिरेलाई कविगुरुका रूपमा प्राप्त गरेका सुवेदीले शास्त्रीय छन्द र स्वच्छन्दतावादी भावधारा प्रयोग गरी धार्मिक ऐतिहासिक, समसामयिक, सामाजिक, नारी आदि विषयमा आधारित कविता लेखेका छन् ।

उनका यस सङ्ग्रहभित्रका कवितालाई विषयवस्तुका आधारमा विभिन्न उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी अध्ययन गरिन्छ ।

### ३.२.३.१ सामाजिक विषय

यस विषयलाई अँगालेर लेखिएका यस सङ्ग्रहका कविताहरूमा 'नव वर्षको शुभकामना', 'त्यो के जीवन', 'शिक्षा नै जीवनको आँखा', 'अमूल्य जीवन धुवामा नउडाऊँ', 'अनौठो मानिस', 'के के मीठो?', 'आँसुको जवाफ', 'विदाको आँसु', 'मेरो साहित्यानुराग', 'कवि कविता सम्बाद' र 'साहित्यको आरति' हुन् ।

साहित्य समाजबाट अलग रहन सक्दैन । कवि समाजको एक प्रतिनिधी भएकाले समाजमा भएका घटनाहरूले कवि हृदयलाई प्रभाव पार्ने हुँदा कवितामा सामाजिक विषय समेटिनु स्वाभाविकै हो । साहित्यले समाजलाई मार्ग निर्देशन गर्दछ । कतिपय समाजका विकृति र विसङ्गतिहरूलाई यस विषयका कविताहरूले विस्थापित गर्न सहयोग गर्दछन् । 'अमूल्य जीवन धुवामा नउडाऊँ' शीर्षकको कविता यसै सँग सम्बन्धित छ । उपयुक्त सामाजिक विषयका कविताहरूले हरेक व्यक्तिलाई समानताको दृष्टिले हेर्ने भावना विकास गराउन, स्वदेश प्रेम, स्वावलम्बी हुन, आग्रह गरेका छन् ।

शिक्षा जीवनको ज्योति हो जसको आरम्भ घरबाटै हुन्छ । शिक्षाले जीवनलाई आलोकित र सुवासित गराउँछ भन्ने भाव कविले 'शिक्षा नै जीवनको आँखा' शीर्षकको कवितामार्फत दिएका छन् ।

मेदिनीनाथ सुवेदीले अमूल्य जीवन धुँवामा नउडाऊँ भन्ने शीर्षकको कविता मार्फत देशका कर्णधार युवावर्गलाई कुलतमा फसेर आफ्नो अमूल्य जीवन बर्बाद नगर्न आग्रह गरेका छन् ।

भन्छन् सबै डाक्टर वैद्यराज,  
खाने हुनेछन् जन रुग्ण खाग ।  
हानि छ पुरै रति छैन लाभ,  
बुझेर यस्तो यसमा नलाग ।

(अमूल्य जीवन धुँवामा नउडाऊँ, पृ.३०)

कुलतमा लागेका युवाहरूलाई कविले त्यसमा नलाग्न प्रस्तुत कवितामार्फत आग्रह गरेका छन् । अहिलेका युवाहरूमा बिकराल समस्याका रूपमा देखिएको यस कुलतबाट टाढा रहँदा जीवन सुखमय हुने कविको धारणा छ ।

जति प्रगति गरे पनि हरबखत नयाँ खोजमा अभ्यस्त रही रहने मानव स्वभावलाई कविले अनौठो मानिस कवितामा यसरी प्रस्तुत गरेका छन् ।

टुङ्गो छैन भविष्यको प्रगतिको सद्ज्ञानको दीपको,  
नौलो खोज गरेर बाँच्दछ सधैं मान्छे अनौठो छ यो ।

(अनौठो मानिस पृ ३९)

मान्छे एक सामाजिक प्राणी हो । उसले आफूले समाजमा भोगेका कुराहरूलाई कसरी लिएको छ भन्ने कुराको चर्चा कविले 'के के मीठो' कविता मार्फत गरेका छन् जुन यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ-

आत्मज्ञानी सुजनसँगको हुन्छ सत्सङ्ग मीठो,  
सारा मायामय भुवन यो बिसँदा हुन्छ मीठो ।  
मीठै मीठो बटुल तुलना हुन्छ के मुख्य मीठो,

यात्रा गर्दा अमर पुरमा रामको नाम मीठो ।

(के के मीठो, पृ ४५)

त्यसैगरी 'विदाको आँसु' भित्र नोकरीको सिलसिलामा घर छोडेर हिँड्नु पर्ने सामाजिक समस्याको चित्रण छ । यस कवितामा विप्रलम्भ शृङ्गार रसको प्रयोग भएको छ । साहित्यमा रुचि लिने तर लेख्नलाई नआउने कवि हृदयमा कविताले दर्शन दिएको प्रसङ्गलाई 'कवि-कविता संवाद' मा कविले प्रस्तुत गरेका छन् । जस्तै-

लेख्नै बसे कुसुमका नववाटिकामा,  
पन्क्षीहरू भुरुरुरु उडिने लतामा ।

हेरेर पारि छहरामय शैल राम्रो,  
फुर्नेछ नव्य रचना मनभित्र तिम्रो ।

(कवि कविता संवाद, पृ. ९३)

सामाजिक विषयमा रचिएका यस **मर्स्याङ्दीका सुसेली** भित्रका एघारवटा कविताहरू शार्दूलविक्रीडित, मन्दाक्रान्ता, उपजाति र वसन्ततिलका छन्दमा लेखिएका छन् ।

### ३.२.३.२ राष्ट्रप्रेम

राष्ट्रप्रेमलाई विषयवस्तु बनाएर **मर्स्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रहमा 'प्रवासीको यादमा नेपाल' 'स्यूर लालीगुराँस', 'नेपालको अन्तर्ध्वनी', 'नेपालीलाई सन्देश', 'धम्की नदे भारत', 'वीरताको प्रतीक खुकुरी' र 'काव्यको डायरीमा सिम्रिक' गरी सातवटा कविताहरू लेखिएका छन् ।

देशको श्रमजीवी युवाशक्ति विदेश पलायन भएको र तिनीहरूको यादमा मातृभूमि छटपटाइरहेको प्रसङ्गलाई प्रवासीको यादमा नामक कवितामार्फत कविले व्यक्त गरेका छन् । स्वावलम्बी भएर आफ्नै देशको स्रोत, साधनको उपयोग गरी

दक्ष जनशक्ति आफ्नै घरमा बस्नु पर्दछ, भन्ने भाव यस कविताले दिएको छ ।  
जस्तै:

मायालाग्दछ देशको यदि भने फर्केर आओ घर,  
आफ्नो गाउँ विकासमा जुट तिमी सद्भावनाले भर ।  
त्यो हो देश सपूत राष्ट्रहितमा जो अर्पला जीवन,  
यौटा कीर्ति रहन्छ, शेष भवमा भन्छन् सबै सज्जन ॥

अर्काको घर यो सपार्नु छ यहाँ विग्रन्छ आफ्नो घर,  
बस्दा के पुरुषार्थ इज्जत कहाँ दासत्व गर्दै पर ।

(प्रवासीको यादमा, पृ. ७)

आराध्यदेव शिव पार्वतीको वासस्थान रहेको हिमाली भेगमा फुल्ने राष्ट्रिय  
फूल लालीगुराँसलाई विषय बनाएर लेखिएको 'स्यूर लालीगुराँस' कवितामा कविले  
अहिलेको मानिसलाई कृतिमतालाई छाडेर प्रकृतितर्फ फर्किन आग्रह गरेका छन् ।

जस्तै-

नेपाली हौ यदि तिमी भने राख मर्यादा आज,  
के जाने हो अरु चलनमा पूर्ण हिन्दू समाज ।  
जन्मेको यो प्रिय मुलुकको सत्य आस्था नमास,  
हे बैनी हो रिबन चुँडिचौ स्यूर लालीगुराँस ॥

रङ्गी चङ्गी अरु मुलुकको भेषभूषा थुतौं यो,  
हाम्रा आफ्ना हरितवनाका फूलथुङ्गा गुथौं यो ।  
यै थुङ्गामा मधुर दिलको हुन्छ मीठो सुवास  
हे बैनी हो रिबन चुँडिचौ स्यूर लालीगुराँस ॥

(स्यूर लाली गुराँस, पृ. ९)



आधुनिक फेसनको दास भइसकेको र कृत्रिमतातिर उन्मुख भइसकेको नेपाली मनलाई आफ्नो संस्कृतितर्फ फर्कन कविले यस कविता मार्फत आग्रह गरेका छन् । हाम्रो चिनारी हाम्रै राष्ट्रिय फूल लालीगुराँससँग छ । यसैलाई आफ्नो शीरको शोभा बनाउन कविले सबैलाई आग्रह गरेका छन् ।

‘नेपालको अन्तर्ध्वनि’ शीर्षकको कवितामा कवि सुवेदीले प्रजातन्त्रको पुनःस्थापना पश्चात् पनि नेपालको विकास समुचित रूपले हुन नसकेको प्रसङ्गलाई प्रस्तुत गर्दै आपसी खिचातानी र परनिर्भरता त्यागी आफ्नै स्रोत, साधनको प्रयोग गरी औद्योगिक क्रान्ति गर्न नेपालीहरूलाई आग्रह गरेका छन् । जस्तै-

मैमा प्राकृत सम्पदा बहुत छन् आई कला भर्छ को  
मेरो अङ्ग सधैं यथावत रहे श्रृङ्गार खै गर्छ को ?  
छैनन् राष्ट्रिय स्वार्थ केवल अरू फन्दा बढायौ किन,  
नेपाली भन राम्ररी प्रगतिको उघेन ढोका किन ?

(नेपालको अन्तर्ध्वनि, पृ. १२)

दुई ठूला राष्ट्रका बीचमा रहेको हाम्रो जस्तो सानो राष्ट्रलाई ठूला राष्ट्रहरूले गर्ने नीच व्यवहारलाई ‘धम्की न दे भारत’ कविता मार्फत कविले प्रस्तुत गरेका छन् । नेपाल भारत पारवहन सम्बन्धमा देखिएको त्यतिबेलाको समस्यालाई प्रस्तुत गर्ने यो कविता अहिले पनि उत्तिकै सान्दर्भिक लाग्दछ । जस्तै-

हाम्रा वीर सपूत छन् समरमा यो विश्व थर्काउने,  
हाम्रा जोश र होस छन् मुलक यो आकल्प जोगाउने ।  
यो सांसारिक शत्रुको बल लिने नेपालमा शक्ति छ,  
तेरो तागत छैन कति यसमा धम्की न दे भारत ॥

मान्दैनस् यदि सन्धि गर्न सुरिदै गछ्छस् भने निर्णय,  
गछ्छौं पूर्ण विरोध कति नभुकी हौं वीरका वंशज ।  
हाम्रा मानिस छन् त्यहाँ जति यहाँ फर्काइदे सैनिक,  
लड्ने पछि भने लडौं अधिसरी धम्की न दे भारत ॥

(धम्की न दे भारत, पृ. ३५)

### ३.२.३.३ प्रकृति चित्रण

यस मर्स्याङ्दीका सुसेली कविता सङ्ग्रहभित्र 'डाँफेलाई निम्तो', 'मर्स्याङ्दी र वाङ्मय', 'विश्व वातावरण दिवस', 'गुराँसलाई सुभाष', 'प्रकृति र वन्यजन्तु', 'वसन्तको सौगात' र 'मानव जीवन प्रकृति चित्रण' लाई विषय बनाएर लेखिएका कविताहरू हुन् ।

प्रकृति चित्रण शीर्षक अन्तर्गतका कविताहरूमा खासगरी वातावरण विनाशले मानव जीवनमा पारेको प्रभाव, मर्स्याङ्दी नदीको सुन्दरताको वर्णन, वसन्त ऋतुको वर्णन, प्रकृति वन्यजन्तु र मानव विचको घनिष्ठ सम्बन्धको चित्रण आदि विषयहरू रहेका छन् । डाँफेलाई निम्तो कवितामा कविले नेपालीहरूलाई अलिख्न पनबाट व्युँभाउन डाँफेलाई हिमालमा मात्र नभई सम्पूर्ण नेपालभरी घुम्न आग्रह गरेका छन् । विश्वले गरेको प्रगति सुनाउँदै निदाएकाहरूलाई जगाउन डाँफेलाई निम्तो पठाएका छन् ।

वातावरण प्रदूषित भएर ओजनतहमा प्वाल पर्ने स्थितिमा पुगेको अहिलेको अवस्थालाई इङ्गित गर्दै कविले हरितगृह ग्याँस उत्सर्जनलाई कम गर्न आग्रह गरेका छन् । वातावरण विनाश भए मानव जीवन सम्भव छैन भन्दै प्रकृतिलाई बचाउन पर्ने भाव विश्ववातावरण दिवस र मानव जीवन कवितामार्फत कविले व्यक्त गरेका छन् । जस्तै-

नेपाली हो हरितवनको रम्य शोभा नमासौं ,  
पाएका छौं प्रकृति गरिमा विश्वमा नित्य साँचौं ।  
आउन् हाम्रै घर खुसी हुँदै डुल्ललाई विदेशी ,  
पाउन् हाम्रै प्रणय दिलको स्वागतम आजदेखि ।

(विश्व वातावरण दिवस र मानव जीवन, पृ. २४)

प्रकृति र मानव समाज बिचको गहिरो सम्बन्धलाई उल्लेख गर्दै मानव समाजलाई सन्तुलनमा राख्न वन जङ्गलको विशेष महत्त्व रहेको प्रसङ्ग जहाँ वन त्यहाँ जीवन कवितामा छ । नेपालको राष्ट्रिय फूल लालीगुराँसको वर्णन गुराँसलाई सुभावा कवितामा गरिएको छ । प्रेमको प्रतीक वीरता र सौभाग्यको सूचक गुराँसलाई कविले यसो भनेका छन् । जस्तै-

चोर्दा तिम्रो रङ सिँदुरले चाल मारेर हो कि !  
हाम्रो भण्डा रङसित नयाँ भाव जोडेर हो कि !  
देखी तातो रगत रसिला मस्त वीराङ्गनाको  
मेखै मारीकन फुलिदियौ धन्य चातुर्य तिम्रो ।

(गुराँसलाई सुभावा, पृ. ६९)

प्रकृतिको सुन्दर वातावरणलाई अझ सुन्दर बनाउने विभिन्न प्रजातिका फूलहरूको वर्णन कविले यसरी गरेका छन्-

हासिन् फूल भने लजाइ रहलान् ती व्योमका चन्द्रमा,  
नाचिन् फेरि भने प्रकाश अडियून् ताराहरू शर्ममा ।  
टिप्नाले शरमाउलिन् न टिप भो सौन्दर्यको फूल यो ,  
वृक्षैका शिरमा सुहाइरहने अम्लान यै फूल हो ॥

(कोपिला कसका निम्ति?, पृ. २७)

नेपालीको प्रतिनिधि बनी वर्षमा एकपटक आउने बसन्त र उसले आफूसँगै ल्याउने हरियाली, सुन्दरता र सुवासलाई कविले नेपाली सन्दर्भसँग जोडेर अत्यन्त सुन्दर तरिकाले बसन्तको सौगात कवितामा वर्णन गरेका छन् । जस्तै-

ए मान्छे हो प्रकृति अझ यो पार संसार धेर,  
मिल्छन् आफैँ अमृत सुखका प्रीति नौला हजार ।  
हेछौँ चारैतिर प्रगतिको चेतना होस् अनन्त,  
बाल्दै बत्ती विकसित भए भन्छ राज बसन्त ॥

(बसन्तको सौगात, पृ. ३१)

यसरी कवि सुवेदीले प्रकृतिको सुन्दर चित्रण र मानव जीवनमा प्रकृतिको महत्त्वका बारेमा प्रकृति चित्रण सम्बन्धी कविताहरू मार्फत दर्साएका छन् ।

### ३.२.३.४ ऐतिहासिक विषय

मर्स्याङ्दीका सुसेली कविता सङ्ग्रहमा कवि मेदिनीनाथ सुवेदीले राष्ट्रियस्तरका महापुरुष, देशका लागि जीवन उत्सर्ग गर्ने महान् शहीदहरू तथा साहित्यिक महारथीहरूलाई विषय बनाएर कविता लेखेका छन् जसलाई ऐतिहासिक विषय अन्तर्गत समेटिएको छ । ती कविताहरू 'शहीदहरूको आत्माभिव्यक्ति', 'मोती बनी भुल्किए', 'कवि शिरोमणिप्रति श्रद्धाञ्जलि' र 'महाकवि देवकोटालाई सम्भेर' शीर्षकका रहेका छन् ।

स्वतन्त्रता र स्वाभिमानका लागि नेपाली जनताले थुप्रै पटक आन्दोलन गरेको नेपाली इतिहास छ । देशको स्वतन्त्रता र विकासका लागि कयौँ नेपाली आमाका सपुतहरूले आफ्नो जीवन उत्सर्ग गरेका छन् । जनताका मौलिकहकको रक्षार्थ २००७ साल, २०१७ साल, २०४६ सालमा आन्दोलनहरू भए । आन्दोलनमा

शहीद हुने सपुतहरूको सम्झनामा कविले शहीदको आत्माभिव्यक्ति कविता लेखेका छन् । जस्तै-

जस्तो आशासित मुलुकमा क्रान्तिमा ज्यान फाल्यौं,  
त्यस्तै चाँडो विकसित प्रजातन्त्रको दीप बाल्यौं ।  
देख्दा उस्तै विपत जनको खस्छ आँसू तपक्क,  
सोचे जस्तो प्रगति नहुँदा रुन्छ तड्पेर चित्त ॥

(शहीदहरूको आत्माभिव्यक्ति, पृ. १५ )

त्यस्तै नेपाली साहित्यलाई समृद्ध बनाउने भानुभक्त, मोतीरामको योगदानलाई समेटेर पनि कवि सुवेदीले कविता लेखेका छन् । नेपाली साहित्यका जीवनीकार, प्रकाशक, अन्वेषक, समस्यापूर्ति कविताका आरम्भकर्ता मोतीरामलाई कवि यसरी सम्झन्छन्-

आफ्नै प्राण समान देश प्रिय भो यो राष्ट्रभाषा धन,  
सेवा गर्दछु छर्छु सौरभ स्वयं भन्दै गयो जीवन ।  
ठ्याक्कै जन्म र मृत्युको तिथि उही यै' भाद्रमा अल्पिए,  
श्रद्धापुष्प लिएर विश्वभरमा मोती बनी भुल्किए ॥

(मोती बनी भुल्किए, पृ. ४३)

पोखराको सुन्दर मनोरम वातावरणमा जन्मेर लालित्य, गंगागौरी, तरुण तपसी, ऋतुविचार आदि जस्ता काव्य लेख्ने यमक, उपमा र श्लेषजस्ता अलङ्कारका सफल प्रयोक्ता कवि शिरोमणि लेखनाथलाई कवि सुवेदी आफ्नो कवितामा यसरी सम्झन्छन्-

वेदान्ती भै श्रुतिविद बनी सत्य अध्यात्मवादी,  
बाँधी पदमासन रुखमुनी गर्नथाल्यौ समाधि ।

छोड्छौ तृष्णा भुवन भरका मोह हो व्यर्थ हेर,  
भन्दै आफ्नो कृति सबदियौ दूरदर्शी बनेर ॥

गंगा-गौरी तरुण-तपसी बुद्धिमा भो विनोद,  
भोगे जस्तै छ ऋतु कलिमा सत्य-संवाद-याद ।  
गीता जस्तो कठिन गहिरो भावलाई निकाली,  
लेख्यौ पढ्छन् नरहरू सबै पूर्ण अज्ञान फाली ॥

(कविशिरोमणिप्रति श्रद्धाञ्जलि, पृ.५०)

नेपाली साहित्यमा स्वच्छन्दतावादलाई प्रवेश गराउने विश्व साहित्यकार  
मानवताप्रेमी देवकोटालाई कवि सुवेदीले यसरी सम्भकेका छन्-

बत्ती देख्दा सलल पुतली मोहले वैरिएभैं,  
राम्रा थुङ्गातिर भ्रमर ती स्नेहले पगिए भैं ।  
दौड्थे तिम्रै पछिपछि अलङ्कारका शब्द छन्द,  
राम्रा भर्नासरि छ बहने कल्पना छैन मन्द ॥

(महाकवि देवकोटालाई सम्भेर, पृ.७०)

यसप्रकार महान् प्रतिभा महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाप्रति श्रद्धाशब्द अर्पण  
गर्ने सुवेदीले नेपालीका आदिकवि भानुभक्त आचार्यप्रतिश्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्दै  
भाषिक एकीकरणका स्रष्टा भनेर उनको योगदानको उच्च मूल्याङ्कन कविता  
मार्फत गरेका छन् । जस्तै-

को सक्ला खै जति कवि बनून् भानुलाई उछिन्न,  
हुन् ती हाम्रा सकल कविका हारमा अग्रगण्य ।  
त्यस्ता मीठा सरस प्रतिभा लोक साहित्यकार,  
देख्दा हाम्रो कृतितिर बढ्यो भक्ति प्रेमोपहार ॥

(श्रद्धाञ्जलि आदिकविलाई, पृ.७३ )

### ३.२.३.५ नारी विषय

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीले नारीलाई विषय बनाएर नारीको महत्त्व देखाउँदै कविता लेखेका छन् । नारीलाई विषय बनाइएका उनका कवितामा 'काव्यको डायरीमा सिम्रिक' र 'नारीको महत्त्व' रहेका छन् । नारीको महत्त्व कवितामा पूरै विषय नारीलाई बनाइएको छ भने काव्यको डायरीमा सिम्रिक आंशिक नारी विषय भएको कविता हो । हुन त सबैजसो कवितामा नारी विषयका कुरा आएका छन् जसमा कविको जीवनीको प्रभाव पनि हुनसक्छ ।

उपर्युक्त कविताहरूमा कविले नारीलाई जननी, सर्जक, सृष्टिकर्ता आदि नामले पुकारेका छन् । यस्ता महनीय नारीलाई शिक्षित बनाएर नारी जागरण ल्याउनु पर्ने मान्यता कविको छ । अवसर पाए नारीले धेरै कार्य गर्न सक्छन् जसको उदाहरण इतिहासका पानामा सुरक्षित रहेको छ भनी कविले बताएका छन् । हिन्दू धर्मशास्त्रमा शक्तिकी मालिकनी मानिएकी शक्तिकी पुञ्ज नारीलाई देश विकासमा समान रूपले सहभागी बनाउनुपर्ने धारणा कविको छ । जस्तै-

हुन् शृङ्गार सदैव यी प्रगतिका मुस्कान हुन् देशका,  
हुन् है शक्ति र शान, मान ममता नारी सधैं राज्यका ।  
हाम्रो देश अपाङ्ग हो अघि यहाँ नारी हुनाले तल,  
आफ्नो दुर्बल अङ्गमा बल दिने आयो चुनौती अब ॥

(नारीको महत्त्व, पृ. ६२)

हाम्रो प्यारो रङ्ग रहरको साथमै राखुंला म,  
मौका पर्दा सम-समयमा प्रीतिले लाउँलाम ।  
भन्दै नारी गण अब उठून् देशका छाहरीमा,  
लेखें स्पष्टाक्षरसँग यही काव्यका डायरीमा ॥

(काव्यको डायरीमा सिम्रिक, पृ. ६७)

यसरी कवि सुवेदीले पूर्ण रूपमा नारी विषय अँगालेर तथा आंशिकतामा नारी विषय लिएर पनि कविता लेखेका छन् । प्रायजसो कविताहरूमा कहीं न कहीं नारी विषयले प्रवेश पाएको देखिन्छ ।

### ३.२.३.६ संस्कृति

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीले आफ्नो आर्य संस्कृति र परम्परालाई आफ्नो कविताको विषय बनाएका छन् । छोरी बिदाई गर, शरद् वर्णन, असार पन्ध्र संस्कृतिलाई विषय बनाएर लेखिएका कविताहरू हुन् । कवि सुवेदीले 'छोरी बिदाई गर' कवितामा वैदिक सानातन आर्य परम्पराको चर्चा गरेका छन् । जस्तै-

हाम्रो आर्य परम्परा हुन गयो वैवाहिकी नीति यो,  
हुर्काई युवती बनाइ अरुमा सुम्पी दिने चलित भो ।  
जानेकै स्थिति हो समस्त भवको सम्भेर लेखान्तर,  
घर्बेटी अब लौन बेर नगरी छोरी बिदाई गर ॥

(छोरी बिदाई गर, पृ. ४६)

नेपाली हिन्दुहरूको महान् चाड दशैं, तिहार पर्ने समय शरद् ऋतुको वर्णन गर्दै चाडपर्वको पनि वर्णन गरेकाले शरद् वर्णनलाई संस्कृति विषय प्रधान कविता भनिएको हो । यस कवितामा शरद्को सफा र स्वच्छ स्वरूपको वर्णनका साथै दशैं र तिहार पर्वका बारेमा मोहक वर्णन गरिएको छ । जस्तै-

ती लिङ्गे रिंगटे सबै पिड भरी जोडा बिजोडा दल,  
जोड्दै प्रीति बजाउँछन् लहसिँदै बैँसालुले मादल ।  
नाँचेको सुखले सफा शरदका यी चाँदनी रातमा,  
को भुल्ला मृदु याद यो समयको उल्लास संसारमा

(शरद्वर्णन, पृ. ५९)



नेपाल कृषिप्रधान देश भएकाले असार पन्ध्रको महत्त्व छुट्टै रहन्छ । यसै असार पन्ध्रलाई कवि सुवेदीले आफ्नो कविताको विषय बनाएका छन् । असार पन्ध्रमा हिलो खेल्ने र दही चिउरा खाने हाम्रो संस्कृतिको पनि कवितामा चित्रण गरिएको छ । यस कवितामा कविले असार महिनालाई खुलेर स्वागत गरेका छन् भने साथै श्रमको महत्त्वलाई पनि उजागर गरेका छन् । जस्तै-

होली खेली बिउ लिइ छिटो कानमाथि घुसारे,  
एकैनासे वय छ रसिलो फूल स्यूरी असारे ।  
रोपारेले मधुर सुरिला शब्दमा गीत गाई,  
रोपेका छन् छुपुछुपु गरी धान गावा मिलाई ॥

(असारको पन्ध्र, पृ. ७९)

ढाक्यो सारा भुवन नभमा मेघले सूर्य चन्द्र,  
ए बैसालू युवक युवती ! मान आषाढ पन्ध्र ।

(असारको पन्ध्र, पृ. ७८)

यसरी कवि मेदिनीनाथ सुवेदीले असार पन्ध्रलाई खुलेर स्वागत गरेका छन् ।

### ३.२.३.७ राजनीति

साहित्यकार पनि समाजको अङ्ग भएकाले राजनीतिबाट विमुख रहन सक्दैन । साहित्यकारको कुनै दलसँग सम्बन्ध नभए पनि विगत र आगतको राजनीतिले उसलाई प्रभाव पारिरहेको हुन्छ, जुन प्रभाव स्रष्टाका रचनाहरूमा थोरबहुत रूपमा देख्न सकिन्छ । कवि मेदिनीनाथ सुवेदी पनि यस्तो प्रभावबाट अछुत रहन सकेका छैनन् जसको फलस्वरूप 'भुटान नरेश र प्रजालाई चुनौती', 'संविधान दिवस' जस्ता कविताहरू लेखिएका छन् ।

कवि सुवेदीले भुटान नरेश र प्रजालाई चुनौती कवितामा भुटानी नरेशको निरङ्कुश व्यवहार र त्यहाँका जनताले भोग्नु परेको दुःख कवितामा उतारेका छन् । त्यसै गरी भुटानी शरणार्थीको बोझ नेपाल जस्तो सानो र अल्पविकसित मुलुकले बोकी रहेको तथ्यलाई पनि उजागर गरेका छन् । शासकको अत्याचारको विरुद्धमा आन्दोलन गर्न पनि भुटानी जनतालाई सुभाएका छन् । जस्तै-

मान्छेको अधिकारमाथि निठुरी बन्ने स्वयं शासक,  
बन्दै पूर्ण नृशंस जीवित हुने हुन्देशका घातक ।  
छोड्छौं है हठ त्यो निरङ्कुशपना भूटानका भूपति,  
तिम्रो नीति निमोठनामठ हुने बढ्दै छ है पद्धति ॥

(भूटान नरेश र प्रजालाई चुनौती, पृ. ४२)

‘संविधान दिवस’ कविता पनि राजनीति विषयक कविता हो । २०४६ कार्तिक २३ गते लेखिएको यस कवितामा त्यतिबेलाको राजनीतिको प्रभाव परेको पाईन्छ । जनआन्दोलनले नेपालमा प्रजातन्त्र आएको र जनताले आफूले चाहेको संविधान निर्माण गर्ने अवसर प्राप्त गरेको प्रसङ्ग यसमा छ । जस्तै-

हामी गौरवसाथ यो मुलुकका आलोकमा चल्दछौं,  
नेपाली जनका निमित्त दिनहुँ उत्कर्षमा बढ्दछौं ।  
यौँटै फर्फर भैरहोस् उदयको यो उच्च हाम्रो ध्वजा,  
लाछ्छी कातर कर्महीन नवनी बढ्दै छ भारी मजा ॥

(संविधान दिवस, पृ ५६)

### ३.२.३.८ धार्मिक विषयमा आधारित

मस्योङ्दीका सुसेली सङ्ग्रहको पहिलो कविता ‘पाञ्चायन प्रार्थना’ धार्मिक विषयमा आधारित कविता हो । यस कवितामा कवि सुवेदीले हिन्दू वैदिक धर्मका पञ्चदेवताको बन्दना गरेका छन् । धार्मिक मूल विषय भएको यस कवितामा

भक्तिलाई मूलभावका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । पूर्वीय काव्य परम्परा अनुसार सङ्ग्रहको पहिलो कविताले नमस्कारात्मक मङ्गलाचरण गरेको छ ।

गणेश देवी शिव भानु राम,  
सदैव मेरो हृदयाभिराम ।  
जप्ने बिना छैन कुनै उपाय,  
नमो नमस्ते अखिलेश्वराय ॥

### पाञ्चायन प्रार्थना ( पृ २)

यस कवितामा मन्दाक्रान्ता छन्दको एक, शार्दूलविक्रीडित छन्दका चार र उपेन्द्रवज्रा छन्दको एक गरी जम्मा श्लोक संख्या छ रहेका छन् । पूरै धार्मिक भाव भएको कविता यो सङ्ग्रहमा यही एक मात्र हो । विषय अरु नै भए पनि आंशिक रूपमा धार्मिक भावना चाहिँ अरु कविताहरूमा पनि भेट्न सकिन्छ ।

### ३.२.४ लय र छन्द

मेदिनीनाथ सुवेदी शास्त्रीय छन्दमा कविता लेख्ने स्रष्टा हुन् । सुवेदीले **मर्स्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कविताहरूमा मन्दाक्रान्ता, शार्दूलविक्रीडित, उपजाति, वसन्ततिलका, स्रग्धरा र शिखरिणी छन्दको प्रयोग गरेका छन् । छन्दको आधारभूत मान्यतालाई अङ्गीकार गरी लेखिएका कवितामा अन्त्यानुप्रासको उचित सामायोजनले लयात्मकता प्रदान गरेको छ । छन्द मिलाउनकै लागि कहीं कतै व्याकरणत्मक वर्णविन्यास खलबलिएको भने पाइन्छ । शान्त, श्रृङ्गार, करुण, वीर, अदभूत आदि रसहरूको परिपाकका साथै अनुप्रास उपमा आदि अलङ्कारहरूले र छन्दको गति/यति र लयले यस सङ्ग्रहका कवितालाई उत्कृष्ट बनाएका छन् । छन्दको काम लय सिर्जना गर्नु हो र लयले कविताका भावका निमित्त अनुकूल हृदय निर्माण गर्दछ । भावलाई तरलित पार्नु र त्यसलाई सफलता दिनु छन्दको शक्ति हो ।

मस्यार्इदीका सुसेली कविता सङ्ग्रहमा मन्दाक्रान्ताका २४  
शादूलविक्रीडितका १६ स्रग्धराको १, उपजातिका ३, र उपेन्द्रवज्रा छन्दको १ गरी  
जम्मा ४० कविता रहेका छन् । यस सङ्ग्रहमा प्रयोग गरिएका छन्दको उदाहरण  
तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

### शादूलविक्रीडित

जो अज्ञान छ चित्रमा हर तिमी देवी नबिर्सीकन,  
हे आमा जगदम्बिके चरणमा गर्छु सँधै दर्शन ।

### मन्दाक्रान्ता

डाँफे बस्ने हिमगिरिमुनी शैलमा नाचुंला म,  
माला मेरै प्रकृति वनका फूलका गाँसुला म ।

### उपजाति (इन्द्रवज्रा+उपेन्द्रवज्रा)

खाए सरी चट्ट मिठो अचार,  
साहित्यका भावुक ती विचार ।

म विश्वलाई दिन तमिस्रै छु,  
कवित्व नारी सँग निमित्तै छु ।

### स्रग्धरा

आँखीभौं नै समेटी मुख शिर रिसले लाल पारी उचाली,  
छाती पिट्टै म निस्कें जुरुजुरु जिउ भो जोश तातो निकाली ।

यसरी कवि सुवेदीले विविध छन्दको प्रयोग गरी कविता लेखेका छन् ।  
जसले कवितालाई लयात्मक बनाएको छ ।

### ३.२.५ रस र अलङ्कार

मेदिनीनाथ सुवेदीले **मस्र्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रहमा रसहरूबारे चिन्तन गरेर उदाहरण पनि दिएका छन् । पूर्वीय साहित्य परम्पराका साहित्य चिन्तकहरूले साहित्यमा नौवटा रसको चर्चा गरेका छन् तर सुवेदीले वात्सल्य रसलाई अन्य रसमा अन्तरभाव गरेर ममतामय मातृभाव वा वत्सल भावनाप्रति अन्याय भएको तर्क राख्दै वात्सल्यलाई छुट्टै रसका रूपमा राखिनु पर्ने आफ्नो मत अगाडि सारेका छन् । कतै कतै स्वभावोक्ति अलङ्कारभिन्न पारिएको बालचरित्र र क्रियाकलापले हृदयमा अझ तीव्र रूपमा वात्सल्य उत्पन्न गराउँछ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी) । वात्सल्यलाई भाव वा अलङ्कारभिन्न नभई छुट्टै रसका रूपमा स्वीकार्नु पर्ने कविको मान्यता छ ।

*सत्यता स्पष्टता अनि सुन्दरताले परिपूर्ण बाललीलाको वर्णनबाट अनुभूतिको विषयबन्ने वत्सल रसलाई सबै पक्षबाट रसका रूपमा स्थापित गर्ने कार्यमा सहयोग मिलोस्, ... म यही अनुरोध गर्दछु । (मस्र्याङ्दीका सुसेली, पृ. ८२) ।*

मस्र्याङ्दीका सुसेली कविता सङ्ग्रहमा कविले भाव र सौन्दर्यको सृष्टि गर्नका लागि अलङ्कारको उचित समायोजन गरेका छन् । अलङ्कारको सन्दर्भमा शब्दालङ्कारको आयोजनाले शब्द गाम्भीर्य र अर्थ गाम्भीर्य प्रदान गर्दछ । भावनालाई स्वच्छ, पल्लवित एवं आकर्षक बनाउनमा अलङ्कारको भूमिका उल्लेखनीय हुन्छ । कवि सुवेदीले यस कविता सङ्ग्रहमा निम्न अलङ्कारहरू प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

### अनुप्रास

डुल्लै हावा सिरसिर गरी फूल गुच्छा चुमेर,  
गाँस्छन् माया सरस मनका छाहरीमा पुगेर ।

(विश्व वातावरण दिवस र मानव जीवन, पृ. २३)

यस कविता सङ्ग्रहमा कवि सुवेदीले अनुप्रास अलङ्कार राम्रोसँग प्रयोग गरेका छन् । अन्त्यानुप्रासको सफल प्रयोगका साथै कतै कतै अनुप्रासको आवृत्ति पनि भेट्न सकिन्छ ।

### उपमा

कोमलो स्याउ भैं गाला आँखा छन् मृगका सरी,  
ओठ त्यो जुनकै जस्तो देखिन्छ्यौ कति सुन्दरी ?

(उपमा छ कि त्यो मन पृ.१०३)

कुनै वस्तुलाई अर्को उस्तै वस्तुसँग दाँजेर वा समानता देखाएर प्रस्तुत गर्नु नै यस अलङ्कारको विशेषता हो ।

### रूपक

छाता रूप बनेर शीतल दिने आकाशको बादल,  
मायादार मुहारले खिचिलिने ए कोपिला निर्मल ।

(कोपिला कसका निम्ति, पृ. २७)

कविको भाव र शब्द अनुसार कुनै वस्तुको रूपको अर्को वस्तुमा आरोप गरेर, अभेद छन् भनी देखाउनु नै रूपक अलङ्कार हो ।

### ३.२.६ भाषाशैली

रचना सिर्जनाको अभिन्न अङ्गभित्र भाषाशैली पर्दछ किनभने सरल र बोधगम्य भाषाशैलीले नै काव्यको रसास्वादन गर्न सहजीकरण हुने हुँदा पूर्वीय तथा पाश्चात्य भाषाशास्त्रीहरूले पनि भाषाशैलीलाई अपेक्षाकृत मूल्याङ्कन गरिरहेको पाइन्छ । कविताको शैली भन्नु जुन अर्थको कथन कविता कृतिले गर्नुछ त्यसका निम्ति उपलब्ध भाषिक विकल्प मध्येबाट सबभन्दा बढी ललित र रागात्मक अनि व्यञ्जक र लयात्मक हुनसक्ने गरी वर्ण, शब्द/पद, पदावली वाक्यखण्ड, वाक्य र

अनुच्छेद विधान समेत सिर्जित हुनेकुरा हो । (त्रिपाठी, २०४६:१९) कवितामा स्तरीय भाषाको प्रयोग उचित मानिन्छ ।

मेदिनीनाथ सुवेदीको **मर्स्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कविताहरू भाषाशैलीगत दृष्टिले सरल र बोधगम्य देखिन्छन् । कविताको विषयवस्तु जस्तो छ त्यही अनुसारको भाव र भाव अनुसारको शब्द संयोजनले कविताका सबै पक्षमा तालमेल मिलेको देखिन्छ । यस सङ्ग्रहमा भएका सबै कविता छन्दोबद्ध भएकाले लयात्मक र रागात्मक पक्ष अति नै सबल देखिन्छ । सहज र सरल भाषाको प्रयोगले कवितामा भावगत जटिलता सम्प्रेषणगत दुर्वोध्यता पाउन सकिँदैन । यस सङ्ग्रहभित्र प्रयोग भएका आलङ्कारिक शब्दहरूको प्रयोगले कविताहरूमा सौन्दर्य प्रकट भएको छ । ग्रामीण सामाजिक परिवेशका सरल शब्दहरूको प्रयोग कवितामा देख्न सकिन्छ । लय मिलाउने क्रममा शब्द प्रयोग गर्दा व्याकरणिक नियमलाई कहीं कतै बेवास्ता गरेको भने देखिन्छ ।

समग्रमा **मर्स्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रह परम्परागत शास्त्रीय छन्दमा रचना गरिएको कविता सङ्ग्रह हो । कवि सुवेदीले आफ्ना पूर्ववर्ती कविहरू पौड्याल, देवकोटा, घिमिरेकै शैलीमा अनवरत रूपले काव्य साधना गरेको देखिन्छ ।

### ३.३ मेदिनीको समस्या कुटुरोको विश्लेषण

मेदिनीको **समस्या कुटुरो** कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको समस्यापूर्ति कविताको सङ्गालो हो । यस सङ्गालोमा कवि सुवेदीले आफ्ना अग्रज स्रष्टाहरू-आदिकवि भानुभक्त आचार्य, युवाकवि मोतीरामभट्ट, कविशिरोमणि लेखनाथ पौड्याल, महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, युगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठ, राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरे आदि प्रति रहेको आस्था कविता संयोजनद्वारा व्यक्त गरेका छन् । अग्रजहरूको प्रभावोत्पादक शब्द, वाक्य वा फाँकीहरूलाई आफ्नो कविताको

मूलभाव बनाएर नितान्त मौलिक कविताहरू कवि सुवेदीले रचेका छन् । कसैको भाव लिनु र त्यसलाई मौलिकतामा ढालेर प्रस्तुत हुनु चानचुने कुरा भने होइन ।

समस्यापूर्तिको यो परम्परा मोतीयुगदेखि नै साहित्यमा प्रचलित रहेको हो । समस्यापूर्ति गर्दा कविको मौलिकता जति मिठोसँग प्रस्तुत हुन सक्दछ त्यति नै बढी त्यसको स्वाद हुन्छ । यस सँगालो भित्र कवि सुवेदी सर्वत्र नै मौलिक छन् । आदिकवि भानुभक्त आचार्यको 'लागेन निद्रा कसै' समस्यालाई लिएर कवि सुवेदीले यसरी मौलिकता दिएका छन्-

एकलै जन्मनु मर्नुका क्षणहरू खेलेसरी नाटक,  
खस्छन् बर्बर आँसु दुःख सुखका यो मर्त्य भोगेतक ।  
जे भो भो धरती पवित्र छ भनी ढोगेर माटो यसै,  
बस्तामा पनि मेदिनी नजरमा लागेन निद्रा कसै ।

(लागेन निन्द्रा कसै, पृ.९३)

आफ्नो राष्ट्रप्रतिको माया ममता कवि सुवेदीमा तीव्र छ । उनी राष्ट्रलाई केवल दिन चाहन्छन् । देशबाट फाइदा लिने र देशलाई केही नदिनेप्रति कवि आक्रोश व्यक्त गर्दछन् । देश सप्रन सके मात्र हामी सप्रन्छौं भन्ने सोच सबैमा बृद्धिहुनु पर्ने कविको धारणा छ । यसै प्रसङ्गमा कवि सुवेदीले युगकवि मोतीराम भट्टको 'मेरो निशाना भनी' भन्ने समस्यालाई यसरी पूर्ति गरेका छन्-

जन्मे यै थलमा पिउँ रस मिठा माया जगाइकन,  
खेले लात दिएँ, थुकेँ, कति तुरेँ, माटो खनेँ दिन्दिन ।  
त्यसको क्यै गुन तिर्न कति नसकी लाग्दै छ लाजै पनि,  
यौटा काव्य म दिन्छु राष्ट्र हितमा मेरो निशाना भनी ।

(मेरो निशाना भनी, पृ ९१)



‘समस्यापूर्ति’ कविता रचनाको एउटा ढाँचा हो । मोतीराम भट्टको पालादेखि नेपाली साहित्यमा समस्यापूर्ति कविता लेखनको थालनी भएको हो । यस कार्यमा मोती मण्डली (लक्ष्मीदत्त पन्त, गोपीनाथ लोहनी, भोजराज पाण्डे, नरदेव पाण्डे) नै सक्रिय थियो । कवि सुवेदीले यो सङ्ग्रह निकालेर समस्यापूर्ति कविता लेखनको यसै परम्परालाई निरन्तरता दिने प्रयास गरेका छन् । कवि सुवेदीको समस्यापूर्ति कविताको सङ्ग्रह **मेदिनीको समस्या कुटुरो** दुई खण्डमा विभाजित छ । प्रथम खण्डमा कवि सुवेदीका आफ्ना रचना नभएर सुवेदीले दिएको समस्यामा अन्य स्थापित स्रष्टाहरूले पूर्ति गरेका समस्याहरू रहेका छन् । दोस्रो खण्डमा कवि सुवेदी आफैँले समस्यालिएर त्यसको आफैँले समाधान गरेका समस्यापूर्ति कविताहरू रहेका छन् । यस खण्डमा सुवेदीले कतिपय अग्रज स्रष्टाहरूका समस्या लिएर मौलिक रूपमा त्यसको पूर्ति गरेका छन् भने कति आफैँले समस्या दिएर त्यसको पूर्ति गरेका कविताहरू रहेका छन् । दोस्रो खण्डका समस्यापूर्ति कविताहरूलाई पनि विविध शीर्षकमा छुट्याएर प्रस्तुत गरिएको छ ।

### ३.३.१ समस्यापूर्ति क्रम (प्रकार विभाजन)

समस्यापूर्ति क्रम शीर्षकभित्र कवि सुवेदीले समस्यापूर्ति कविताका प्रकारहरूको उल्लेख गर्दै त्यसका उदाहरण पनि प्रस्तुत गरेका छन् । यस शीर्षकभित्र १४ कविताका श्लोकहरू रहेका छन् । समस्यापूर्ति कविताका पनि ३ प्रकारहरू रहेको कुरा यसमा उल्लेख छ । ती हुन्- एक पदीय, अनेकपदीय र पूर्ण वाक्यात्मक समस्यायुक्त ।

#### एक पदीय

रमाऊन्

नेपाल यो सुन्दर वाटिकामा,

फूलीरहेछौं कुसुमे कलामा ।

स्थायी बनेको सुखाशान्ति पाऊन्,

नेपालमा नै जनता रमाऊन् ॥

उपर्युक्त श्लोकमा 'रमाऊन्' समस्यालाई चौथो पाउको अन्त्यमा प्रयोग गरेर समस्यापूर्ति गरिएको छ ।

### अनेकपदीय

नहेर नानी

उर्ले जवानी नबने जुरुक्क,

आयो परीक्षा पढ्दै खुरुक्क ।

तोडेर निन्द्रा अहिले भुलुभुलु,

नहेर नानी मुखमा टुलुटुलु ॥

(नहेर नानी, पृ. ३७)

यस कवितामा नहेर नानी भन्ने अनेकपदीय समस्यालाई कविताको चौथो पाउको शुरुमा राखेर समस्याको पूर्ति गरिएको छ ।

### पूर्णवाक्यात्मक

आमा मलाई दिनुहोस् न खाजा

मिलेर राम्रैसँग दौतरीमा,

खेलेर थाकें पर चौतरीमा ।

ऐले छुट्ट्यौं भेट्न गरेर वाचा,

आमा मलाई दिनुहोस् न खाजा ॥

(आमा मलाई दिनुहोस् न खाजा, पृ. ३८)

यस कवितामा आमा मलाई दिनुहोस् न खाजा यो पूर्णवाक्यात्मक समस्यालाई अत्यन्त सरल तरिकाले पूर्ति गरिएको छ । कवि सुवेदीले कविताको

पहिलो दोस्रो, तेस्रो तथा चौथो जुनसुकै पाउमा समस्या राखेर कविता लेखेका पनि छन् जुन अन्य शीर्षकहरूमा देख्न सकिन्छ ।

### ३.३.२ रसात्मक समस्यापूर्ति

रसात्मक समस्यापूर्ति शीर्षक अन्तर्गत कवि सुवेदीले पूर्वीय साहित्य सिद्धान्तमा उल्लिखित नौवटा रसका अतिरिक्त अन्य दुईवटा वत्सल रस र भक्ति रस थपी एघार रसका उदाहरणहरू समस्यापूर्ति कविता मार्फत प्रस्तुत गरेका छन् । कवि सुवेदीका कविता रसमय छन् । उनका विचारमा कविता कला पनि हो र विचार पनि हो । कविता रच्नु, दुःख र सुखलाई भेटनु हो ।

सबै पूर्तिहरू विभिन्न वार्षिक छन्दहरूमा तिनको नाम उल्लेख गरी समावेश गरिएका छन् । जिब्रोले खानामा विभिन्न स्वाद लिएजस्तै रसात्मक समस्यापूर्ति कविताहरू पढ्दा रमाउनु, हास्नु, रुनु, डराउनु, घिनाउनु आदि भावहरू पाठकमा उत्पन्न हुन्छन् । विभिन्न रसका उदाहरण स्वरूप यस शीर्षक अन्तर्गत ६८ वटा कविता श्लोकहरू रचना गरिएका छन् । केही समस्यापूर्तिका श्लोकहरू यहाँ प्रस्तुत गरिन्छन् ।

**वत्सल रस-** दुई तीन वटा दाँत तोतेबोली खुलेपछि ,

कलिलो रसिलो ओठ मुइँ खाँदा मिठो कति ।

(मुइँ खाँदा मिठो कति,पृ. ४०)

**शृङ्गार रस** - शृङ्गार गर्दै बनिछौ चिटिक्क,

बोल्दै नबोल्ने किन हो फिटिक्क ।

हाँस्यौ न एकै छिन भै फिसिक्क,

नपार मेरो मन यो खिसिक्क ॥

(नपार मेरो मन यो खिसिक्क, पृ. ४१)

**भयानक रस-** डाँका आई घुरुरु घरको घ्वार ढोका उघारे,  
आँखा तर्दै मतिर खुकुरी हात लामो पसारे ।  
बत्ती गैगो सुतुँ म कसरी मध्य निष्पट रात,  
कामे गोडा मुटु लगलगी छैन अर्को म साथ ॥

(हात लात्तो पसारे, पृ. ४२)

**वीर रस-** थापे गोली अदब गतिले सैन्यका साथ जुद्धा,  
नेपाली हुन् सबल मुटुका साहसी वीर योद्धा ।

मेची कालीतक बल जुटी तोडियो क्रूरतन्त्र,  
हाम्रो इच्छा सफल हुन गै ब्युँभियो लोकतन्त्र ।

(ब्युँभियो लोकतन्त्र, पृ. ४३)

**रौद्र रस-** मुड्की ताकी मुख कुचुमुचे व्यर्थ पारेर ऐले,  
आँखा राता गरिकन ममा बम्किने हैन तैले ।  
कोभन्दा को कम छ र यहाँ भो नठान् शक्तिशाली,  
आ आ सामु मतिर अहिल्यै ठोक्छु लात्तो उचाली ॥

(ठोक्छु लात्तो उचाली, पृ. ४४)

**करुण रस-** रक्तचाप बढी इन्द्र लोहनी स्वर्गमा चले ।

परिवार सबै रोई पीरले भुइँमा ढले ।

(पीरले भुइँमा ढले, पृ. ४५)

**हास्य रस-** चस्मै भिल्के, ठिटी भिल्के हेदै हिँड्थी यताउति ।

अन्धो बुढासँगै ठोक्की उछिटीकन लट्पटी ॥  
खुस्क्यो धोती यता उस्को सलमा सट्ट बेरियो,  
दुवैको रमिते चाला खित्का छोडेर हेरियो ॥

(खित्का छोडेर हेरियो,पृ. ४६)

अद्भुत रस- जेरी भित्र दुलै छैन कसरी गुलियो पस्यो ।

भन्दै चड्खे खुबै हेरी दड्ग भै भुइँमा बस्यो ॥

(दड्ग भै भुइँमा बस्यो,पृ. ४८)

भक्तिरस - आरोग्यकारी भवरोगहारी,

आज्ञानरात्री प्रतिशोधकारी ।

हे विश्व संरक्षक भानु राम,

ॐ सूर्यनारायणमा प्रणाम ।

(ॐसूर्यनारायणमा प्रणाम पृ. ५०)

शान्त रस- जगाई दिलमा आफ्नो ॐकारेश्वरको पद ।

फाल्दै छु सब त्यो मैले घरका मोहका मद ॥

ठूला त्रीश्वरको नाम जपै दिन्दिन बस्छु म ।

चाहन्छु म परंधाम मोक्षको स्थान रोज्छु म ॥

(मोक्षको स्थान रोज्छु म, पृ. ५१)

यसरी कवि सुवेदीले विभिन्न समस्याहरू लिएर ती समस्यालाई रसात्मक कविताद्वारा पूर्ति गरेका छन् ।

### ३.३.३ साहित्य विषयक समस्यापूर्ति

साहित्य विषयक समस्यापूर्ति शीर्षक अन्तर्गत कवि सुवेदीले दसवटा साहित्य विषयक समस्या लिएर त्यसको पूर्ति गर्ने प्रयास गरेका छन् । 'साहित्यको

आरती' समस्याबाट शुरु गरिएको यस शीर्षक अन्तर्गतका कविताहरूमा 'कविता रसाए', 'भानु अर्का उदाए', 'यो जन्मभू-को कविता म गाऊँ', 'पद्ममाला लगाइघौ', 'साहित्यको भूषण', 'साहित्यको छैन कुनै सिमाना', 'रम्दै न को मानिस जिन्दगीमा', 'सम्मान कीर्ति कविता युगसम्म दिन्छ', 'नेपालको सुन्दर' आदि रहेका छन् ।

साहित्य विषयक समस्यापूर्तिहरूका माध्यमबाट मानव जीवनमा साहित्यले के महत्त्व राख्दछ भन्ने कुरालाई उल्लेख गरिएको छ । नेपाली साहित्यमा आदि कवि भानुभक्त आचार्यको योगदानलाई स्मरण गरिएको छ । काव्यमा सुललित शैली हुनु पर्ने कुरालाई कसरी काव्य बन्छ र ? भन्ने समस्यामा देखाइएको छ । साहित्य सङ्गीत र कलाको बारेमा कवि यसरी लेख्छन्-

साहित्य सङ्गीत कला अपार,  
स्वतन्त्र फूलने पद-पुष्पहार ।  
टपक्क टिप्तै दिलमा जगाए,  
के छैन हामीसँग लेख्न चाहे ॥

(के छैन हामी सँग लेख्न चाहे, पृ. ५५)

यस कविताले साहित्यमा कलम चलाउन चाहनेलाई लक्षित गरी आफूसँग भएको क्षमता प्रदर्शन गर्न आग्रह गरेको छ ।

साहित्य रचना गर्नुपूर्व के बन्न जरुरी छ भन्ने प्रसङ्गमा कवि यसो भन्दछन्-

कवै साहित्यिक बन्नमा मन भए पैले बनौं साधक,  
फुर्छन् मुक्तक, गीति छन्द कविता होला र को बाधक ।  
उठ्दा जागृतिभाव शक्ति कविता बन्छन् मिठा सुन्दर,  
उद्योगी पुरुषार्थमा अघि बढे के भावना छिप्छ र ?

(के भावना छिप्छ र?, पृ. ५५)

मेदिनीनाथ सुवेदीले मानव जीवनमा साहित्यको के महत्त्व छ ? भन्नेहरूलाई उत्तर दिन निम्नानुसारका समस्यापूर्ति श्लोकहरू रचना गरी साहित्यको गुणगान गाएका छन् । कविका विचारमा साहित्यले मानवमा अनेक सदाचारको वृद्धि गराउँछ । जस्तै-

लज्जा, शिष्ट, विनम्रता, गहनता, शालीनता पावन,  
श्रद्धा नैतिकता र शान, ममता उत्कर्षका साधन ।  
बन्छन् पूर्ण सुरूप शुद्ध गुणले सत्पात्रको दर्पण,  
मान्छेमा हुनहार जीवन दिने साहित्य हो भूषण ॥

(साहित्यको भूषण, पृ. ५४)

साहित्यको बुझिदिए प्रतिभा महत्त्व,  
खुल्ने छ है हृदयमा अति गूढतत्त्व ।  
लेख्दै गए सतत उज्ज्वल लेख बन्छ,  
सम्मान कीर्ति कविता युगसम्म दिन्छ ॥

(सम्मान कीर्ति कविता युगसम्म दिन्छ, पृ. ५४)

गम्भीर यो हुन्छ, हुँदैन फस्को,  
आकल्प चलने गति हुन्छ यस्को ।  
टुँगिन्न कैल्यै यसको निशाना,  
साहित्यको छैन कुनै सिमाना ॥

(साहित्यको छैन कुनै सिमाना, पृ.५४)

यसरी साहित्य विषयक समस्यापूर्तिभिन्न कवि सुवेदीले साहित्यसँग सम्बन्धित समस्याहरू लिएर सुन्दर रूपमा समस्याको पूर्ति गरेका छन् । उनका

साहित्यविषयक समस्यापूर्ति पढ्दा पाठकलाई साहित्य साधनामा उन्मुख हुने प्रेरणा पनि मिल्दछ ।

### ३.३.४ विविध विषयमा समस्यापूर्ति

मेदिनीको **समस्या कुटुरोमा** सङ्गृहीत आधाभन्दा धेरै पद्यहरू 'विविध विषयमा समस्यापूर्ति' शीर्षक अन्तर्गत समेटिएका छन् । यस शीर्षकभित्र कवि सुवेदीले आफ्नो अग्रज कविहरूले पूर्ति गरेका चर्चित समस्याहरूलाई मौलिक रूपमा पूर्ति गरेका छन् भने कतिपय आफ्नै समस्याहरूलाई लिएर पूर्ति गरेका कविता छन् । समस्या अग्रज कविबाट लिए पनि कवि सुवेदीका कविता भने, नितान्त मौलिक छन् । जसको उदाहरण स्वरूप यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ ।

एकलै जन्मनु मर्नुका क्षणहरू खेलेसरी नाटक,  
खस्छन् बर्बर आँसु दुःख सुखका यो मर्त्य भोगेताक ।  
जो भो भो धरती पवित्र छ भनी ढोगेर माटो यसै,  
यस्तै तर्क वितर्कमा रुमलिँदा लागेन निद्रा कसै ॥

( लागेन निद्रा कसै, पृ. ९३ )

नेपाली मन, वीरता हिमचुली माथा छ अग्लो अति,  
हाम्रो सुन्दर यो धरा प्रकृतिको नेपालको सम्पति ।  
देखी मूर्च्छित छन् कुनै थुक निली क्वै मुर्मुरिन्छन् त्यसै,  
देख्ता यो रणनीति आज घरमा लागेन निद्रा कसै ॥

(लागेन निद्रा कसै ( पृ.९३ )

विविध विषयमा समस्यापूर्ति भित्र कवि सुवेदीले राष्ट्रप्रेम प्रकृति, जीवन जगत्का भोगाइ, इतिहास प्रसिद्ध व्यक्तिहरू, धार्मिक भावनाले ओतप्रोत भएका तथा युवा जगत्का विविध पक्षहरूलाई समेटेका कविताहरू राखेका छन् ।



कवि सुवेदीको जीवनको सर्वाधिक कालखण्ड प्रकृतिको रमणीय वातावरणमा बितेकाले उनका कविताहरूमा त्यसको छाप र प्रभाव भेट्न सकिन्छ । संस्कृत साहित्यका विद्यार्थी भएका हुनाले उनको शब्द संयोजन, भाव र विषयवस्तुमा आध्यात्मिकता भल्किनु स्वभाविक नै लाग्दछ । याथार्थको धरातलमा बसेर मानवीय संवेदनाका केश्रा केश्रा केलाउने कवि सुवेदी सामाजिक अनुभूतिका कवि पनि हुन् । उनी आफ्नो जन्मभूमि र समाजलाई लेख्छन् । उनका कवितामा उनको पेशा शिक्षक भएकाले ज्ञानका कुराहरू देख्न सकिन्छ र वास्तविक जीवनको यथार्थ भेट्न सकिन्छ । जस्तै-

मैले मागिन जिन्दगी कति कुरा आफैँ दिने ईश्वर,  
दिन्छन् मग्मग वासना कुसुमले माग्नै कहाँ पछ र ?

हाम्रा कर्मठ पाखुरा अधिसरे उद्योग चम्कन्न के ?  
धर्ती हुन् प्रिय कामधेनु यिनमा खोजे नमिल्ने छ के ?

(खोजे नमिल्ने छ के ?, पृ.९७ )

विशुद्ध छन्द कवि भएकाले उनका भावहरू छन्दभित्रै स्वच्छन्द रूपले रमाएका छन् । विभिन्न समस्यालाई आफ्नो भाव र लयमा ढालेर पूर्ति गर्ने कवि सुवेदीका जनु सुकै विषयका समस्यापूर्ति कविताहरू पढ्दा सरस, सरल र लयात्मक छन् । जस्तै-

अग्ला स्वच्छ हिमालका प्रकृतिका यी सौम्य सौदामिनी,  
हेर्दा छौ चिरिच्याँट्ट एक रमणी नेपाल हे मेदिनी !  
आँखा लाग्दछ विश्वको यसतिरै प्यारो र राम्रो बडो,  
उड्दै देश विदेश आज नभमा कुर्लन्छ डाँफे चरो ॥

(कुर्लन्छ डाँफे चरो, पृ.७०)

डाँडा छन् हरिया गुराँसहरूले शोभादिएका वन,

भरौं शीतल भरभरि छ भरना, हर्न कस्को मन ।  
ठूला ताल नदी सलल्ल बहने छन् नागवेली बनी  
कस्ले विसन सक्छ यो प्रकृतिको सौन्दर्यको मोहनी

(सौन्दर्यको मोहनी, पृ. ७१)

मोतीयुगदेखि सुरु भएको समस्यापूर्ति कविता पाठकहरूका लागि प्रिय भए पनि यसको विस्तार र विकास साहित्यका अन्य विधा जस्तो हुन नसकेको अवस्थामा कवि मेदिनीनाथ सुवेदीले समस्यापूर्तिमै सङ्ग्रह निकालेर नेपाली साहित्यको पर्खालमा दह्रै इटा ठड्याएका छन् ।

क्लिष्टता, दुर्बोध्यता र हठधर्मिता कवि सुवेदीका कवितामा त्यज्य छन् । स्पष्टता, सरसता, सहजता कवि सुवेदीका कवितात्मक गुण नै हुन् । जस्तै-

अरूले देशको माटो लैजालान् है लुटीकन,  
होस राखौं सधैं हामी एकतामा जुटीकन ।  
तेरो मेरो भनी छोटो भावना धनुपर्छ है,  
पसिना बन्छ मोती भै माटोमा भक्तिपूर्ण भै ॥

(देशको माटो, पृ. ९६)

गम्भीर विषयलाई पनि एकदमै सरल शैलीमा व्यक्त गर्ने कौशल कविमा पाइन्छ । कविको जीवनको शिष्टता र सौम्यता कवितामा पनि सहजै देख्न सकिन्छ ।

कवि सुवेदीले सांसारिक सुखको एउटा पक्ष वैवाहिक जीवनलाई पनि समस्यापूर्ति कवितामा समेटेर हाम्रो आर्य संस्कृतिको झलक देखाएका छन् । जस्तै-

जो वाग्दान भयो बन्यो हृदयमा सत्प्रेमको मन्दिर,  
स्युँदोमा भरिँदै उज्यालिन गयो सौभाग्यको सिन्दुर ।

हो वैवाहिक जिन्दगी प्रकृतिको सौन्दर्य खोजने स्थल,  
फक्रून् फूल बनेर यी वरवधू भै मङ्गलै मङ्गल ॥

(भै मङ्गलै मङ्गल, पृ. ७७ )

समाजमा महिलाको सहभागिताविना कुनै कुराको पनि प्रगति सम्भव छैन ।  
त्यसैले आधा आकाश ढाकेका महिलावर्ग विश्व समुदायलाई हेरेर पुरुषसँगै अगाडि  
बढेमा मात्र प्रगतिको ढोका खुल्छ, भन्दै कवि भन्छन् -

हेरौं विश्व समाजभित्र महिला छन् राष्ट्र नेत्री कति?  
तिम्रा स्थान समान, हुन् पुरुष यी मिल्छन् सबै पद्धति ।  
नारीवर्ग उठेर आज घरमा सन्देश क्यै बोलिछौं,  
ज्यूंदो जागृति गीतले प्रगतिका ढोका छिटो खोलिछौं ॥

(ढोका छिटो खोलिछौं, पृ. ५६)

‘विविध विषयका समस्यापूर्तिहरू’ शीर्षकअन्तर्गत उत्कृष्ट केही श्लोकहरू  
नमुनाका लागि यहाँ प्रस्तुत छन्-

छन् आफ्नै श्रमका मनोहर थला, ताजा छ रोटी मिठो,  
हावा शुद्ध छ भुल्भुलू उठिदिने छन् मूलपानी मिठो ।  
भन्छन् बुज्रुक गाउँले प्रिय सधैं माटो छ धेरै गुनी,  
आफ्ना स्तुत्य परम्परा स्थल कुनै छोडिन्न कल्यै पनि ॥

हाम्रा यी लहरे हिमाल चुचुरा छोएर डाँफे चरो,  
उड्दै भन्छ कतै भुकेर कहिल्यै नेपाल कैल्यै नरो ।  
फुल्दै लालगुराँस चम्क खुकुरी स्यूँधो भरौं सिम्रिक,  
हाम्रो राष्ट्रियता रहन्छ भवमा हामी नभत्केतक ॥

पूर्णरूप बनी जुन मीठो अमृत साथली ।

भुल्लिकँदा रजनी पगली बन्न गै अति पातली ॥  
चाँदनी र निशा, नारी तिनोटीले खिचेकति ।  
चन्द्रको शक्ति के पुग्थ्यो गलेछन् पूर्णिमापछि ॥

छाति माथि विभिन्न रङ्गरुका छन् फूलका बाटिका,  
दिन्छन् मग्मग बासना भुवनमा सौन्दर्य भै प्रेमिका ।  
दिन्छ्यौ अन्न अनेक खान रसिला भै रत्नगर्भा तिमी,  
के पाइन्न र चाहना यदि भए हौ कामधेनु तिमी ॥

(हौ कामधेनु तिमी, पृ. ९९)

### ३.३.५ धर्तीप्रति

‘धर्तीप्रति’ शीर्षकभित्र कवि सुवेदीले छवटा पद्य समावेश गरेका छन् । भिन्न भिन्न छवटा समस्या लिएर धर्तीको गुणगान गाइएको छ र जननी जन्मभूमिप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गरिएको छ । धर्तीविनाको जीवन अकल्पनीय छ भन्दै धर्तीलाई कामधेनु, प्रेमिका, रत्नगर्भा भनी सम्बोधन गरिएको छ । कविले कवितामा धर्तीको यसरी वर्णन गरेका छन्-

प्राणीका हितमा अनेक गुणका राम्रा फलायौ फल,  
तिम्रै आँत चुसेर जीवन बन्यो आयो प्रतिष्ठा बल ।  
प्युँदा सर रसाउने अमृतभै मीठो दिँदै छौ जल,  
हाम्रो जीवनरक्षिका हुन गयौ कस्तो मनै कोमल ॥

(कस्तो मनै कोमल, पृ. ९९)

जन्मायौ जननी बनी रस दियौ प्युँदै बस्यौ काखमा,  
कैयौँ दुःख दियौँ असह्य हुन गो खै भन्दिनौँ गाथमा ।

हेरी टुल्टुल धैर्य साथ सहने छौ धन्यकी हे धरा !

तिम्रो मर्म बुझेर आँसु चुहुँदा भै भन्छु कट्टै बरा ।

(भै भन्छु कट्टै बरा, पृ. ९९)

यसरी कविले जननी जन्मभूमिप्रति आफू सदैव ऋणी रहेको कुरा कवितामा दर्साउन खोजेका छन् ।

### ३.३.६ समस्यापूर्तिमा अलङ्कार

‘समस्यापूर्तिमा अलङ्कार’ शीर्षकभित्र समेटिएका कविताहरूले उपमा, रूपक, दृष्टान्त, स्वभावोक्ति, यमक, दीपक, श्लेष, वक्रोक्ति आदि अलङ्कार देखाएका छन् । यस शीर्षकअन्तर्गत कवि सुवेदीले ४२ श्लोकहरू लेखेका छन् । यिनका उदाहरणहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ ।

#### अनुप्रास

डुल्दै हावा सिरसिर गरी फूल गुच्छा चुमेर,  
गाँस्छन् माया सरस मनका छाहरीमा पुगेर ।

(विश्व वातावरण दिवस र मानव जीवन, पृ. २३)

उपर्युक्त कविताका हरफहरूमा ‘चुमेर पुगेर’ मा अन्त्यानुप्रासको संयोजन गरिएको छ र कवितालाई भाव संवेद्य बनाइएको छ । त्यसैले यो अनुप्रास अलङ्कारको उदाहरण हो ।

#### यमक

सहरमा हरमा अब लाउँ के ?  
सफरमा फरमाउन जाउँ के ?  
सुमनको मनको मुख कान्त भो,  
मदनको दनको पनि शान्त भो ॥

(दनको पनि शान्त भो, पृ. १०२)

यस पद्यमा 'हरमा हरमा', 'फरमा फरमा', 'मनको मनको', 'दनको दनको' यी अंशमा कतै सार्थक र कतै निरर्थक हुने गरी उस्तै खाले शब्द उही वर्णक्रममा पुनः दोहोऱ्याइएको हुँदा यमक अलङ्कार परेको छ ।

### उपमा

कोमलो स्याउभैं गाला आँखा छन् मृगका सरी ।  
ओठ त्यो जुनकै जस्तो देखिन्छ्यौ कति सुन्दरी ॥  
वाणी वीणा समानै छ लताभैं खेल्छ त्यो तन ।  
शारदी सरितातुल्य स्वच्छ पो छ कि त्यो मन ॥

(छ कि त्यो मन, पृ. १०३)

कुनै वर्णनीय वस्तुलाई त्यसभन्दा उत्कृष्ट अर्को उस्तै वस्तुसँग दाँजेर वा समानता देखाएर प्रस्तुत गर्नु नै उपमा अलङ्कारको लक्षण हो । उपर्युक्त कविताका हरफहरूमा गालालाई स्याउसँग दाँजिएको छ । त्यस्तै वर्णनीय सुन्दरीका आँखालाई मृगका आँखासँग तुलना गरिएको छ त्यसैले यहाँ उपमा अलङ्कार हुन्छ ।

### स्वभावोक्ति

भुल्केर हेर्दा रविले बिहान  
मोनाल डाँफे दुइको उडान ।  
छोएर जाँदा हिमशैल माथि,  
हेर्ने रमाइ म थिएँ नि साथी ॥

( हेर्ने रमाइ म थिएँ नि साथी, पृ. १०५ )

यस पद्यमा डाँफे र विमानको उडानको स्वभावको वर्णन गरिएकोले स्वभावोक्ति अलङ्कार छ ।

### व्यतिरेक

रातमा मात्र शोभा हो चन्द्रमाको कला पनि ।

प्रियाको मुखको शोभा दिनरात छ यो अनि ॥  
यिनको मुखले छर्छ दिनहुँ हास्य चन्द्रिका ।  
कलङ्गी जूनका साथ कल्ले गर्छ समानता ॥

(कल्ले गर्छ समानता?, पृ. १०५)

यस पद्यमा चन्द्रमाको सौन्दर्य रातमा मात्रै भल्किने तर प्रियाको सौन्दर्य भने दिनरातै भलमल हुने तथा जून कलङ्गी भएको तर प्रियाको मुख स्वच्छ निष्कलङ्क भएको वर्णन गरिएकाले उपमानका अपेक्षा उपमेयको गुणगत अधिकता वर्णन गरियो । यसकारण यहाँ व्यतिरेक अलङ्कार छ ।

### वक्रोक्ति

‘श’ लाई कान देऊ र ‘द’ लाई पनि कान द्यौ ,  
‘र’ वर्ण बीचमा राखी शारदा नाम जानिल्यौ ।

(शारदा नाम जानिल्यौ, पृ.१०७)

पद्यमा ‘शारदा’ यो शब्द कसरी बनाउने भन्ने देखाउन कविले कसको कान मर्काउने र कसको कान दिने भन्ने शैलीका माध्यमबाट रोचक ढङ्गले प्रस्तुत गरेकाले यहाँ वक्रोक्ति अलङ्कार परेको छ ।

### रूपक

छन् है आँखा हरिणनयने चञ्चले दिव्यदृष्टि,  
पर्दा हिस्सी अरुण मुखमा दाडिभे दन्तसृष्टि ।

(षोडशे नौजवान, पृ.१०३)

यहाँ आँखालाई हरिणका नयनमा आरोप गरिएको छ र दाँतलाई दाडिभे दन्त भनेर दाडिममा आरोप गरिएको छ त्यसैले रूपक अलङ्कार हो । एक अर्को उदाहरण-

छाता रूपबनेर शीतल दिने आकाशको बादल,  
मायादार मुहारले खिचिलिने ए कोपिला निर्मल ।

(कोपिला कसका निम्ति, पृ. २७)

कविको भाव र शब्द अनुसार उपमेयको रूपणका लागि उपमानमा आरोप गरेर दुबैका बीच अभेद देखाउनु नै रूपक अलङ्कारको लक्षण हो । यस कवितामा पनि आकाशको बादललाई छातामा आरोप गरिएको छ र दुबैका बीच अभेद देखाइएको छ । त्यसैले यसमा रूपक अलङ्कारको संयोजन भएको छ ।

### अतिशयोक्ति

सीता र भृकुटी जस्ती छन् मेरी योग्य श्रीमती ।

लक्ष्मी सरस्वतीको यो मेख मानेँ छु है गति ॥

(मेख मानेँ छु है गति, पृ. १०४)

यहाँ श्रीमतीलाई लक्ष्मी र सरस्वतीभन्दा पनि अति विलक्षण भनी प्रस्तुत गरिएकाले अतिशयोक्ति अलङ्कार परेको छ ।

### ३.४ निष्कर्ष

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीले आफ्नो **मस्यार्ङ्गीका सुसेली** कविता सङ्ग्रहमा विचारपक्ष र कलापक्ष दुवैलाई उत्तिकै महत्त्व दिएर प्रस्तुत भएका छन् । विचारको मदनीले दुःख सुखलाई मथेर कवितारूपी घिउ निकाल्न सुवेदी सक्षम देखिन्छन् । उनको शैली सरल छ भाषा सुबोध्य छ । उनको लयमाधुर्य आफ्नै छ । स्पष्ट भाषाशैलीले गर्दा दुर्बोध्यता, हठधर्मिता, क्लिष्टता उनका कविताबाट टाढै रहेका छन् । उनका कविताहरू हृदयस्पर्शी भएकाले बुद्धिभन्दा पहिला हृदयमा नै पदार्पण गर्ने गर्दछन् । यसको अर्थ बौद्धिक छैनन् भनेको चाहिँ होइन । विविध विषय र सन्दर्भमा रचित रस-अलङ्कारयुक्त कविताका साथै वस्तु-भाव परक पद्य पनि यस सँगालो भित्र रहेका छन् ।



मेदिनीको समास्या कुटुरो सँगालोमा अरु स्रष्टाका समस्यापूर्ति कवितामा पनि नमूना स्वरूप प्रस्तुत गरिएको छ । प्रकार विभाजन भनेर सुवेदीले समस्यापूर्ति कवितालाई तीन भागमा बाँडेका छन् । कविताको पहिलो, दोस्रो, तेस्रो वा चौथो चारै पाउका आदि मध्य र अन्त्यमा समस्यात्मक अंश राखेर सुवेदीले समस्यापूर्ति गरेका छन् । विभिन्न रस, अलङ्कार र छन्दमा समस्यापूर्ति कविता लेखेर सुवेदीले पूनः मोती युगको झल्को मेट्न खोजेको जस्तो लाग्छ । विशुद्ध छन्द कवि भएकाले उनका हार्दिक भावना छन्द भित्र नै स्वच्छन्द रमाएका छन् । समस्यापूर्ति गर्दा कविको मौलिकता जति मिठोसित प्रस्तुत हुन सक्छ त्यति नै बढी त्यसको स्वाद हुन्छ । यस समस्यापूर्ति सँगालोमा कवि सुवेदी सर्वत्र नै मौलिक छन् । आफ्ना अग्रज स्रष्टाहरूको समस्यालाई लिएर पनि त्यसको पूर्ति भने सुवेदीले नितान्त मौलिक रूपमा गरेका छन् । यस सँगालोमा आफ्ना अग्रजहरूप्रति पनि कवि सुवेदीले हृदयदेखि नै सम्मान प्रकट गरेका छन् ।

कवि सुवेदी जस्ता छन्, उनका सङ्ग्रह भित्रका कविता पनि त्यस्तै छन् । कविका जीवनमा रहेको सरलता, शिष्टता, सौम्यता, गम्भीरता उनका कवितामा पनि देख्न सकिन्छ । गाउँले परिवेशमा हुर्केका र आफ्नो सम्पूर्ण युवा जीवन गाउँमा नै बिताएका सुवेदीका कवितामा बनावटीपन कति पनि छैन । विविध रस र अलङ्कारका प्रयोगले गर्दा कवि सुवेदीका कविता सङ्ग्रह सुन्दर र सुमधुर बनेका छन् ।

## चौथो परिच्छेद

### मेदिनीनाथ सुवेदीको डाँफेदूत खण्डकाव्यको विश्लेषण

#### ४.१ विषयप्रवेश

जीवनको २१ औ वसन्तदेखि अनौपचारिक रूपमा कविता लेखन सुरु गरेका सुवेदीलाई नेपाली मन र नेपालीपनका गायक छन्दोवादी रसकविका रूपमा परिचय दिइएको पाइन्छ। उनका कवितामा नेपालकै नदीनाला, पाखापर्वत, हिमाल तराई आदिको वर्णन पाइन्छ। सुवेदीको डाँफेदूत त्यही प्रवृत्तिको परिचायक र पोषक देखापर्छ। यस परिच्छेदमा यसै कृतिको समष्टिगत विश्लेषण गरिन्छ।

#### ४.२ परिचय

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको डाँफेदूत खण्डकाव्य वि. सं. २०६७ माघमा प्रकाशित भएको हो। यो खण्डकाव्य सिटी अफेसेटप्रेस कुपण्डोलबाट प्रकाशनमा आएको हो र यसका प्रकाशक गोविन्द गुरुङ हुन्। राष्ट्रकवि माधव घिमिरे र उप-प्रा. मुकुन्दप्रसाद लामिछानेले खण्डकाव्यको भूमिका लेखेका छन् भने खण्डकाव्यकार स्वयंले कृतज्ञता शब्दगुच्छा भनेर कविता मार्फत् नै कृतज्ञता जनाएका छन्। हरियो रङ्गको खण्डकाव्यको आवरण पृष्ठमा सिरानमा नीलो अक्षरमा कृतिको नाम लेखिएको छ। त्यसको पुछारमा सेतो अक्षरमा खण्डकाव्यकारको नाम लेखिएको छ। आवरणको बीचमा चुचोमा चिठी बोकेको नौरङ्गी डाँफे लालीगुराँसको फूलको हाँगामा बसेको चित्र छ। खण्डकाव्यको पछिल्लो आवरणमा लेखकको रङ्गीन तस्वीरका साथै उनका प्रकाशित, अप्रकाशित कृतिहरू, संलग्नता, सम्पादन र पुरस्कार तथा सम्मान दिइएको छ।

### ४.३ डाँफेदूत खण्डकाव्यको विश्लेषण

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको डाँफेदूत खण्डकाव्यको विश्लेषण यहाँ खण्डकाव्यका तत्त्वहरूका आधारमा गरिन्छ । नेपाली कविता भाग चारमा उल्लिखित खण्डकाव्यका तत्त्वहरूलाई नै शीर्षक, संरचना, विषयवस्तु आदिलाई नै यहाँ 'डाँफेदूत' खण्डकाव्यको विश्लेषणको आधार बनाइएको छ । यसै आधारमा क्रमशः विश्लेषण गरिन्छ ।

#### ४.३.१ शीर्षक

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीद्वारा लिखित 'डाँफेदूत' मौलिक खण्डकाव्य हो । यसमा नेपालको राष्ट्रिय चरा डाँफेलाई दूतका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । कथानक, परिवेश, घटना पृथक् भए पनि नियतवश परेका वियोग र विरहका कथा दूतकाव्यमा हुन्छन् । यस काव्यमा पनि काव्यको नायक मिठे र नायिका मिठीको वियोगमा डाँफेलाई दूतको रूपमा प्रयोग गरी नायक नायिकाको पुनर्मिलन गराइएको छ । डाँफे स्वयं दूत बनेर मिठेलाई समाचार दिन कोरिया गएको हुनाले अभिधात्मक अर्थमा नै यो शीर्षक अनुकूल बनेको पाइन्छ । डाँफेका नौरड जस्तै काव्यभिन्न जिन्दगीका अनेक रङ्गहरूलाई देखाइएको छ । यसरी हेर्दा खण्डकाव्यको शीर्षक डाँफेदूत काव्यको भाव सञ्चार गर्न सशक्त देखिन्छ । शीर्षक काव्य कृतिको नामाकरण मात्र नभएर कृतिको सारभूत भाव विचारको सूचक सङ्केत वा उद्घाटक हुनुपर्छ (त्रिपाठी, २०४६:१८) उक्त तथ्यलाई काव्यको शीर्षकले वहन गरेको हुनाले यस काव्यको शीर्षक सार्थक देखिन्छ । वर्षौंदेखि आफ्नो परिवारबाट टाढा रहेको काव्यको नायक मिठे र नबोढा, नायिका मिठीको जीवनमा सुखको पल ल्याउन डाँफेले अन्नपूर्ण क्षेत्रदेखि कोरियासम्म पुगेर जुन उपकार गरेको छ, त्यसलाई हेर्दा काव्यको शीर्षक पूर्णरूपले सार्थक देखिन्छ ।

### ४.३.२ संरचना

खण्डकाव्यको संरचना अन्तर्गत आन्तरिक र बाह्य संरचना पर्दछ । डाँफेदूत खण्डकाव्यको बाह्य संरचनालाई हेर्दा आयामका अनेकौं काव्य घटक खण्ड-एकाइमा विभाजित छ । यस खण्डकाव्यमा सरल रैखिक शैलीमा प्रबन्ध सङ्घटन मिलाइएको छ । संस्कृत परम्पराका दूतकाव्यद्वारा पनि कवि सुवेदी प्रभावित देखिन्छन् । नितान्त परोपकारी भावनाबाट अभिप्रेरित भई विशिष्ट सामाजिक सन्देश लिएर समाजका आर्थिक, राजनैतिक, मनोवैज्ञानिक र राष्ट्रिय समस्याहरूलाई निराकरण गर्न कवि कुनै विशेषदूत बनेर विचरण गर्न चाहेको अनुभूति काव्य पढ्दा हुन्छ । भण्डै महाकाव्यकै आयाममा विस्तारित कथावस्तु ओगट्न खोज्ने प्रस्तुत खण्डकाव्य करिब तीनवटा खण्डकाव्य गाँसेजस्तो विपुल आकार ग्रहण गर्न सफल छ । तथापि मूलपात्र मिठे र मीठीको जीवनको आंशिक कालखण्डको केही घटनाको वर्णन यस खण्डकाव्यमा पाइन्छ । कवि सुवेदीले माङ्गलिक 'म' वर्णबाट काव्यारम्भ गरेर 'र' वर्णमा काव्यको समापन गरेका छन् । यस काव्यमा सर्गवन्धात्मक संरचना भने छैन ।

आन्तरिक संरचना मुख्यतः केन्द्रीय कथ्य भाव विचारको उठान विकास र अन्तिम रागात्मक परिणतिको यात्रापथ ठहर्छ (त्रिपाठी, २०४६ पृ.१८) । यस काव्यको केन्द्रीय कथ्य तथा काव्यले उठाएको मूल विषय भनेको युवा बरोजगारी हो । उच्चशिक्षा हासिल गरेर पनि योग्यता अनुसारको रोजगार नपाएर पछि आर्थिक अभावले ग्रस्त मिठे आफ्नो घर परिवारलाई छोडेर रोजगारका लागि विदेशिएको छ । तरुनी पत्नी, नवजात शिशु र बूढी आमालाई छोडेर विदेशिएको मिठेले अहिलेको नेपाली युवाहरूको प्रतिनिधित्व गरेको छ । प्रतिभा, क्षमता भएर पनि दुई छाक टार्न धौ धौ भए पछि विदेशिनु परेको मिठेको कारुणिक कथा यस काव्यमा छ ।

कुटुम्ब नाता नि कतै भएन,  
भुकेर पार्टी तिर लागिएन ।  
लुत्रुक्क पदै कहिँ ढोगिएन,  
त्यसो हुँदा जागिर पाइएन ॥

(डाँफेदूत, पृ. २०)

राजनीतिमा नलागनु आफ्नो व्यक्ति उच्च तहमा नहुनु, स्वाभिमानी हुनु र तटस्थ हुनुलाई रोजगारी नपाउनुको मूल कारण मिठेले ठानेको छ । त्यस्तै नेपालमा अवसरहरूको कमी, युवा पुस्तालाई आफ्नो देश र समाजप्रति विश्वास नभएको जस्ता पक्षलाई कविले यस खण्डकाव्यमा उजागर गरेका छन् ।

वैदिक हिन्दू परम्परा, संस्कृति, पहाडी प्रकृति, अनेक जातजातिमा देखिने रीतिस्थिति र चालचलनको झलक दिने प्रयास पनि कविले काव्यमा गरेका छन् ।  
जस्तै-

विदाइमा दिन्छु म आँप जोर  
लैजाउ थापी हुनगै विभोर ।  
यात्रा सुभेच्छा सव पूर्ण होला,  
कुरेर बत्ती घरमा बसौंला ॥

(डाँफेदूत, पृ. १९)

विदाइमा शुभ सगुन दिने नेपाली संस्कृतिलाई खण्डकाव्यले देखाएको छ । विषय वस्तुको उठान गर्ने क्रममा यस्ता अभिव्यक्तिहरू खण्डकाव्यमा देख्न सकिन्छ । मनोरम प्रकृति चित्रण र कृषिमय ग्रामीण जीवनका अनेक दृश्य यस काव्यका महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन् । रमाइलो गुरुङ बस्ती र तामाङ बस्ती, तिनीहरूको संस्कृति, वनजङ्गल, खोलानालाले बाहिरबाट अमरापुरी जस्तो देखिने घनपोखराभित्रको दुःख पीडा अभावको काहानी हो डाँफेदूत । मिठे विदेसिएसँगै

घरमा रहेका श्रीमती बालबच्चा र बूढी आमाले भोग्नु परेको पीडा जस्ता मूल कथा विधानको आन्तरिक संरचनामा डाँफेदूत खण्डकाव्य आवद्ध छ ।

अनुभूति र आख्यानीकारणका बीचमा सन्तुलित संयोजन लगभग देख्न सकिन्छ । परम्परित सर्गमा जस्तो एउटा विश्राममा एउटा कथावस्तु र आउने सर्गको कथावस्तुको सूचनाको अवधारणा यसमा नभए पनि पूर्वीय परम्पराको आर्शिवादात्मक, नमस्कारात्मक र वस्तुनिर्देशात्मक तीनवटै मङ्गलाचरणको मिश्रण भने देख्न सकिन्छ । आरम्भ, विकास, उत्कर्ष, अपकर्ष र अन्त्यकै त्रिकोणात्मक ढाँचामा कथानकको विस्तार भएको पाइन्छ ।

### ४.३.३ विषयवस्तु

‘डाँफेदूत’ यथोचित उच्चशिक्षा र योग्यता हासिल गर्दा पनि नेपालमा जागिर नपाएर रोजगारीका लागि विदेश पलायन भएको नवविवाहित युवालाई उसको घर फर्काउन डाँफेलाई दूत बनाएर सन्देश पठाइएको घटनामा आधारित खण्डकाव्य हो । यसले सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक र मनोवैज्ञानिक पीडालाई अभिव्यञ्जित गरेको छ । भर्खर विवाह भएर सुख आनन्द तथा उल्लासको अनुभव गर्दै जीवनयापन गर्न पाउनु पर्ने युवायुवतीले विवाह भएको केही दिन बित्न नपाउँदै विछोडिन पर्ने आम नेपालीको समस्यालाई यस खण्डकाव्यको मूल कथ्य बनाइएको छ । कवि सुवेदीले आफ्नै जन्मभूमि नजिक पर्ने मनोरम प्राकृतिक वैभव सम्पन्न एउटा गाउँमा आर्थिक रूपमा पूर्णतया विपन्न परिवारको कथालाई काव्यमा उतारेका छन् । स्नातकोत्तरसम्म पढ्दा पनि जागिर नपाएको खण्डकाव्यको प्रमुख पात्र मिठे भर्खर विवाह गरेर ल्याएकी आफ्नी तरुणी पत्नी मिठी र आफ्नी बुढी आमालाई छोडेर विदेश जान्छ । धन कमाएर छिट्टै घर फर्कन्छु भनेर गएको मिठेको कुनै खबर पत्तो केही हुँदैन । प्रवासीको आगमनको प्रतीक्षामा बसिरहेका नवोढा र वृद्ध आमा उसको अनुपस्थितिले भिन्नभिन्नै पीडाले जल्दछन् ।

बूढी आमा प्रणय सँगिनी पुत्र यो सम्भिएनौ,  
हामीलाई अझतक कुनै फोन चिठी दिएनौ ।  
माया माय्यौ किननि यसरी के भइ हुन्छ भूल,  
गड्गनै थाल्यो मृदु हृदयमा वेदनाको त्रिशूल ॥

यी सारा दुखले गर्दा मर्म चिन्ता बढी गयो ,  
हाम्रो यो शिरमा हान्ने गरिवी धन भै भयो ।  
यसैको चोटले गर्दा नोकरीमा विदेसियौं,  
स्वदेशी मुटुको नाता तोडिएभै तिमी भयौ ॥

(डाँफेदूत, पृ. ३८)

यो कारुणिक दृश्यले सोही गाउँमा बस्ने कवि हृदयलाई नराम्रो आघात पुऱ्याउँछ । एउटा गरिब परिवारलाई विपत्तिबाट जोगाउन कवि उमामहेश्वरको सामीप्य, भक्ति र शक्ति प्राप्त नेपालको राष्ट्रिय पन्ध्री डाँफे समक्ष पुग्दछन् । उक्त परिवारको खबर प्रवासी मिठे समक्ष पुऱ्याइदिन डाँफेलाई आग्रह गर्दछन् । कवि प्रेरणाकै कारण डाँफे बारीमा काम गरिरहेका मिठी र बुढी आमा भएको ठाउँमा पुग्दछ । यहाँ डाँफेलाई कवि जस्तै भावुक हृदयको राष्ट्रवादी प्राणीका रूपमा चित्रित गरिएको छ ।

हेदैँ गर्दा पर शिखरमा कल्पनामा डुबेर,  
देखे कोही समय नजिकै उड्छ डाँफे घुमेर ।  
हेथ्यौं डाँफे पनि तल भरी गाउँका चालमाल,  
कोही दुःखी जन छ की भनि भावनाले विशाल ॥

(डाँफेदूत, पृ. २९)

सोधे नारीसित विरहका भाव सारा यथार्थ,  
पोखिन् आफ्नै परिचित बुझी वेदना भै' कृतार्थ ।

सोच्यो होला कविहृदयले गर्छु केही उपाय,  
चिठी लाने सबल त अरु छैन डाँफे सिबाय ॥

(डाँफेदूत, पृ. २९)

आफू नजिकैको रुखमा आएर बसेको सुन्दर डाँफेलाई देखेर सासु बुहारी नै  
मुग्ध हुँदै यही चरा भैँ स्वच्छन्द आकाशमा उडन सक्ने भए मिठे भएको ठाउँमा  
पुग्न सकिने थियो भन्ने कल्पना गर्दछन् ।

सासु-बुहारी त्यही डाँफेलाई आफ्नो वेदना पोखेर प्रवासी कहाँ सन्देश  
पठाउन लालायित हुन्छन । सासु-बुहारी दुवैले चिठी लेखेर डाँफेलाई मिठेकहाँ  
पुन्याइदिन अनुरोध गर्दछन् ।

डाँफे दूत बनेर लौ अब तिमी जाऊ लिई यो चिनु,  
खोज्दै देश विदेशमा घुमीफिरी भेटेर हातै दिनु ।  
तिम्रै हात छिट्टै दिए यदि भने लेखेर पत्रोत्तर,  
आऊ च्याप्प टिपेर कुछु दुखिया भुल्दै नजाऊ पर ॥

(डाँफेदूत, पृ. ३५)

सम्झी आऊ जति छ त्यति नै पूँज आफ्नो समेली,  
प्यारो आफ्नो विकल भुपडी पार्न सक्छौ हवेली ।  
मैलाई त्यो दुखद धनको कति चाहिन्न पोको,  
हेरी तिम्रो मुख म घरमा मर्न मात्रै छ धोको ॥

मिठेलाई आमाको पत्र, पृ. ४४)

चिठी बोकेर डाँफे पर्वत शिखरमा पुग्दछ जहाँ कवि राष्ट्रका दुःख दर्द,  
गरिबी, विरह र विकृति विसङ्गति विरुद्ध कविता लेखिरहेका हुन्छन् । चिठी बोकेर  
असमञ्जस्यमा परेको डाँफेलाई देखेर कवि स्वयं डाँफेलाई कोरियासम्म पुग्ने मार्ग  
निर्देश गर्दछन् । कविकै निर्देश अनुसार डाँफे अन्नपूर्ण क्षेत्रबाट बेसिशहर हुँदै



काठमाडौं र त्यहाँबाट दक्षिण कोरियासम्म पुग्दछ । केही दिनभित्र विदेशमा मिठेलाई भेटी डाँफे प्रवासीको चिठी र धन्यवाद लिएर घर फर्किन्छ । मिठेको चिठी पाउँदा सासु-बुहारीनै आफूलाई धन्य सम्झिन्छन् । डाँफेलाई मुरी मुरी धन्यवाद दिन्छन् । डाँफे आफ्नो गन्तव्य तर्फ लाग्दछ । चिठीमा लेखे जस्तै ५-६ महिना पछि मिठे प्रशस्त पैसा कमाएर घर फर्किन्छ ।

यसरी डाँफेले लोकोपकार गरेको घटनासहित काव्य संयोगान्त बन्दछ । यो खण्डकाव्य लामा लामा कविता जत्तिकै आयामका अनेकौं काव्यघटक खण्ड-एकाइमा विभाजित छ । यस खण्डकाव्यले प्रेम काव्यको रूपमात्र नलिएर सामाजिक, आर्थिक तथा राष्ट्रिय राजनीतिका विषयलाई पनि उत्तिकै महत्त्वका साथ उठाएर अगाडि बढेको छ । आर्थिक अभावका कारण एउटा ग्रामीण समाजमा देखिएका विवशता र बाध्यतालाई खण्डकाव्यले देखाएको छ । खण्डकाव्यमा नायिकाको निवासलाई आर्थिक अभावको क्रीडास्थलका रूपमा देखाइएको छ । पति पत्नीको अमर प्रेम, अतिथिपूजन, देवपूजन, परोपकार, पातिव्रत्य आदि विषय काव्यमा समावेश छन् ।

जहाँ रवि पुग्न सक्दैन त्यहाँ कवि पुग्न सक्छन् भन्ने कथनलाई डाँफेदूत मा कविले डाँफेलाई बाटो देखाएको छलले आफै गगन विरही बनी तलका सेता हिमाल हरिया पहाड, समथर तराई कल्कलाउँदै बगेका नदी-खोलाहरू, साना खोला भैं देखिने राजमार्गमा सलल बगिरहेका गाडीका दृश्यहरू, कपासका थुप्रा भैं बादलका खण्डहरू, कतै विकीर्ण र कतै सुन्दर घना बस्तीहरू, कतै बालीनालीले हराभरा बस्तीहरू त कतै घना बस्तीहरू, कतै धुवाँ फ्याँकी रहेका इटाभट्टाहरू हेर्दै हेर्दै आनन्द सागरमा पौडी खेलेका छन् । डाँफेलाई कविले गरेका मार्गनिर्देश वा यात्रावर्णन काव्यको महत्त्वपूर्ण अंश बनेको छ ।

डाँफेको यात्रा वर्णनका केही अंशहरू यहाँ प्रस्तुत छन् :

अग्लो डाँडा तल छ 'धन' को 'पोखरा' बाट आऊ,  
उड्दै बेसी प्रकृति हरिया फाँट हेरी रमाऊ ।  
मस्यार्ड्दी छन् सलसल खुदी बग्छ त्यो मार्ग मोड,  
सानो गामै नजिक छ सँगै मेदिनीको नछोड ॥

आउ बेसी सहर तिर नै लम्जुडेको मुकाम,  
लक्ष्मी, नारायण र शिव छन् गर्नु भक्ति प्रणाम ।

हेदै ठूलो पुल मुगलिडे भव्य लामो बजार,  
खानालाई सडक भरी नै सुन्तला छन् तयार ।  
निल्लो होला थुक पनि तिमी प्यासले छटपटाइ,  
को देलाखै मुफत उडुवा व्योमको पन्छलाई ॥

उड्दै गर्दा 'कुरिन' थलमा पर्छ फैलोट टार,  
ज्यादै गर्मी श्रम यदि भए शीतलो ठाउँ हेर ।  
मेची काली चितवन हुँदै बाहिरी देशबाट,  
गुड्छन् गाडी निशिदिन यही 'थान' को 'कोट' बाट ॥

जे चाह्यो त्यो सब चिज दिने क्षेत्र हो कामधेनु,  
भन्थे हाम्रा कवि कुलगुरु भानुले यो नछोड्नु ।  
हामी जोडी मिलिकन गरौ काठमाडौं निवास,  
छाडी आफ्नो अरुमुलुकमा हैन गर्ने प्रवास ॥

आयौ छाडी लमजुडयता वाग्मती क्षेत्रभिन्न,  
देख्छौ नौला प्रकृति विकृति प्रष्ट बन्ने छ चित्र ।  
फेरोमारी उड सहर यो डुल्ल भर्को नमानी,  
हेर्नु घण्टाघर धरहराबाट यो राजधानी ॥

छाडी एयरपोर्ट कान्तिपुरको चढ्दै टि.जी.बोर्ड,  
पुग्छौ बेङ्कका विमान थलमा हेर्नु अडी क्यै क्षण ।

यसरी कवि स्वयं काव्यमा उपस्थित भएर डाँफेलाई मार्गनिर्देश गरेका छन् ।  
कविको मार्गनिर्देशन पाएर पुलकित भएको डाँफे खुसीले पखेटा फट्फटाउँदै  
परोपकारकालागि गन्तव्यतर्फ उडेको छ ।

#### ४.३.४ लयविधान

लयविधान भाषिक स्वर-व्यञ्जन वर्णका वर्णगत ध्वनिको साम्य वैषम्य दुवै  
भएको वितरण प्रक्रियाको कालगत प्राप्ति हो (त्रिपाठी, २०४६:१८) । लय काव्यको  
अपरिहार्य तत्व हो । साङ्गीतिक आह्लाद लयबाटै प्राप्त हुने र त्यसको प्रभावले  
पाठक तथा श्रोताहरू काव्यप्रति आकर्षित हुने हुनाले काव्यमा लयको स्थान  
विशिष्ट देखिन्छ (लुईटेल, २०६४:१२५) । पद्य कवितामा प्रायः छन्दद्वारा लयको  
सिर्जना गरिएको हुन्छ ।

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीका कविताहरूमा विभिन्न छन्दद्वारा लय सिर्जना  
गरिएको पाइन्छ । कवि सुवेदी विशुद्ध छन्द कवि भएकाले उनका हार्दिक भावहरू  
छन्द भित्रै स्वच्छन्द रमाएका छन् । अनेक छन्दलाई आफ्नो भाव र लयमा नचाउन  
सफल सुवेदी मूलतः वार्णिक छन्दका कवि हुन् । यस काव्यमा कविले पाँचवटा  
छन्दको प्रयोग गरेका छन् । यस काव्यमा मन्दाक्रान्ता छन्दको विशेष प्रयोग  
गरिएको छ । वृद्धावृद्धा र विरहिणीले पठाएको सन्देश र अर्ती उपदेशमा क्रमशः

शिखारिणी र शार्दुलविक्रीडित छन्दको प्रयोग गरिएको छ । यी छन्दहरू कविको मूल उद्देश्यमा साधक प्रयोग सिद्ध भएका छन् । यसका साथै अनुष्टुप र उपजाति छन्दको पनि काव्यमा प्रयोग गरिएको छ । कवि सुवेदीले यी विभिन्न छन्दको प्रयोग सहज र स्वभाविक रूपमा काव्यमा गरेका छन् ।

कल्पनाको तीव्र उडानले कहीं कतै लय योजनालाई पनि प्रभाव पारेको भए पनि बाह्य तथा आन्तरिक दुवै लय सौन्दर्य काव्यमा देख्न सकिन्छ । लय सदैव भावको अनुकूल भएर काव्यमा उपस्थित भएको छ । कवि सुवेदीको यो **डाँफेदूत** काव्य छन्दशास्त्रीय काव्यशास्त्रीय र सौन्दर्यशास्त्रीय दृष्टिले नेपाली साहित्यको ठूलो प्राप्ति हुन सक्छ । रसानुकूल छन्दको प्रयोगले गर्दा काव्यको लयविधान उत्कृष्ट देखिन्छ ।

#### ४.३.५ भाषाशैली

कविताको भाषाशैली भन्नु जुन अर्थको कथन कुनै कविता कृतिले गर्नु छ त्यसका निम्ति उपलब्ध भाषिक विकल्प मध्येबाट सबभन्दा बढी ललित र रागात्मक अनि व्यञ्जक र लयात्मक हुन सक्ने गरी वर्ण, शब्द/पद, पदावली वाक्य खण्ड, वाक्य र अनुच्छेद विद्यान समेत सिर्जित हुने कुरा हो । (त्रिपाठी, २०४६:१९) कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको काव्यमा प्रयुक्त भाषाशैलीको अध्ययन गर्दा त्यहाँ सरल र सहज भाषाशैलीको प्रयोग भेट्न सकिन्छ । सुवेदीका कवितामा वर्ण्य विषयानुरूपको भाषिक प्रयोग पाइन्छ । प्रेम प्रणयको प्रसङ्गमा रतिरागात्मक, क्रान्तिकारी भाव तथा वीररस ओतप्रोत भएको कवितामा तदनुरूपकै भाषाको प्रयोग भएको देखिन्छ । कविले काव्यको भाषालाई सहज बनाउन, तत्सम, तद्भव, आगन्तुक आदि भाषा स्रोतका शब्दहरूको चयन गरे पनि सुवेदीको काव्यको भाषा जटिल भने छैन । संयमित शैली अपनाएर लेखिएको यस **डाँफेदूत** काव्यमा भावको वसवर्ती भएर भाषा आएको छ । काव्यमा भाव तथा शिल्पशैलीगत भाषिक सौन्दर्य पाइन्छ । यान्त्रिक र जटिल नभई काव्यको भाषा प्रवाहमय छ । भाव सौन्दर्य र

शिल्पसौन्दर्यको कुशल प्रयोग काव्यमा छ । ग्रामीण समाजको सरल विषयलाई समेटेको यस काव्यको भाषाशैली पनि ग्राम्य जीवन जस्तै सरल, सहज, सौन्दर्ययुक्त पाइन्छ ।

### ४.३.६ कथन पद्धति

कृतिमा प्रस्तुत विचारहरू कसका माध्यमबाट व्यक्त भएका छन् भन्ने कुरालाई कथन पद्धतिमा आधारित हुने भएकोले काव्यमा यसको स्थान उच्च मानिन्छ । काव्यमा कवि प्रौढोक्ति र कवि निबन्ध प्रौढोक्ति गरी दुई कथन पद्धति मध्ये कुनै एकको प्रयोग गरिएको हुन्छ भने कतै दुवैको प्रयोग भएको पनि पाइन्छ (लुइटेल्, २०६४:१६८) । दुवै मिसिएको कथन पद्धतिलाई मिश्रित भन्ने गरिन्छ ।

कवि मेदिनीनाथ ससुवेदीले यस **डाँफेदूत** काव्यमा कविनिबद्ध प्रौढोक्ति र कवि प्रौढोक्ति दुवैको प्रयोग गरेका छन् । अर्थात् काव्यमा विभिन्न पात्रहरूको सिर्जना गरी तिनीहरूका माध्यमबाट विचारको प्रकटीकरण गरिएको छ । साथै डाँफेलाई मार्गनिर्देश गर्ने क्रममा कवि स्वयं काव्यमा उपस्थिति छन् । संवादात्मक कथन ढाँचा तथा वर्णनात्मक कथन ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ भने कहीं कतै कवि कथनहरू पनि उद्घाटित भएका छन् । संवादात्मक कथनले गर्दा यस खण्डकाव्यले नाटकीयता समेत प्राप्त गर्न पुगेको देखिन्छ ।

अन्नपूर्ण क्षेत्रदेखि दक्षिण कोरियासम्मको डाँफेको यात्रालाई मार्ग निर्देश गर्ने क्रममा कवि स्वयं काव्यमा उपस्थित भएका छन् । त्यसैले यात्रा वर्णनका क्रममा कवि प्रौढोक्तिको पनि प्रयोग भएको छ । खास गरी ग्रामीण जीवन त्यसमा पनि विपन्न वर्गको कथा भएको र मिठी र बूढी आमा दुवै डाँफेलाई मार्गनिर्देश गर्न असमर्थ भएको अवस्थामा काव्यमा कवि प्रौढोक्तिको प्रयोग भएको पाइन्छ । तथापि मार्ग निर्देशनमा कवि निबद्ध अन्य पात्रको प्रयोग भएको भए काव्य अझै सशक्त बन्न सक्थ्यो भन्ने लाग्दछ ।

### ४.३.७ केन्द्रीय कथ्य तथा भाव विधान

स्रष्टा सर्जकले आफ्नो कृतिको माध्यमद्वारा दिन खोजेको मुख्य सन्देश नै केन्द्रीय कथ्य वा भाव हो । विविध विषयवस्तुलाई लयात्मक ढंगले कविता मार्फत् प्रस्तुत गरी एउटा विचार सन्देश वा जीवनदर्शनलाई कविले पाठक सामु पस्कने प्रयास गरेको हुन्छ (लुईटेल, २०६४:११६) । जसलाई मूलभाव सन्देश वा केन्द्रीय कथ्य भन्ने गरिन्छ ।

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको डाँफेदूत खण्डकाव्यको अध्ययन गर्दा कवि सुवेदीले आफ्नो यस काव्यमा कविताद्वारा विभिन्न सन्देशहरू प्रस्तुत गरी मानिसलाई सुधारात्मक दिशामा उन्मुख हुन प्रेरित गरेको सहजै अनुभव गर्न सकिन्छ । कविले शिक्षित बेरोजगारको विषयलाई लिएर यससँग सम्बन्धित सबै पक्षलाई आफ्नो विचार र तर्कले घच्चच्याएको अनुभूति काव्य पढ्दा हुन्छ । स्नातकोत्तरसम्मको अध्ययन गरेको मिठे आफ्नो योग्यता हुँदा हुँदै पनि कुनै राजनीतिक दलको झण्डा नबोकेका कारण, ठूलो ओहदामा आफ्नो मानिस नभएको कारण तथा चाकरी गर्न नसकेको कारण जागिर पाउन नसकेको अवस्थालाई काव्यले चित्रण गरेको छ । यसबाट नेपालमा रहेको प्रशासनिक समस्यालाई काव्यले उजागर गरेको छ । बेरोजगारीले युवा मनमा जागृत गराएको पलायनवादी भावनाले गर्दा कर्मठ युवाको पसिनाले सिञ्चित हुने अवसर मातृभूमिले गुमाएको छ । यस्ता समस्याप्रति सम्बन्धित निकायको ध्यान जानु पर्ने तर्क काव्यमा उठाईएको छ । जिम्मेवार निकाय यसप्रति उदासिन देखिएको भाव पनि काव्यमा देखिन्छ ।

युवा पलायनका कारण बालबच्चा र वृद्धवृद्धाले भोग्नु परेको पीडा खण्डकाव्यका पात्र मिठेकी बुढी आमा र नाबालक छोराको चरित्रमार्फत चित्रण गरिएको छ । उमेरैमा विदेशिएको मिठे लामो समयसम्म घर नफर्कँदा परिवारले

भोग्नु परेको पीडा निकै नै हृदयविदारक देखिन्छ । आजीविकाका लागि पैसाको पछाडि दगुर्नु पर्ने अहिलेको परिस्थितिको चित्रण काव्यमा छ ।

### ४.३.८ विम्बविधान तथा अलङ्करण पद्धति

अलङ्कारले काव्यको सौन्दर्य बढाउने र अर्थमा गाम्भीर्यता ल्याउने काम गर्दछन् । जीवन जगतका विविध सन्दर्भ र सामग्रीबाट विम्बविधान हुन सक्छ र अर्थालङ्कारहरू विम्बविधानकै उपक्रम हुन् (त्रिपाठी, २०४६:२१) । यी विम्बहरू कविताका भाव परिपोषक तथा भाव व्यञ्जक तत्त्व समेत हुन् ।

स्रष्टाले आफ्नो अनुभूतिलाई काव्यमा व्यक्त गर्दा प्रयोग गर्ने शब्द चित्र नै वास्तवमा विम्ब हुन् । कवि सुवेदीद्वारा लिखित **डाँफेदूत** काव्यमा स्वतः स्फूर्त रूपमा नै विविध विम्ब, रस, अलङ्कार, रीति, गुण र ध्वनि प्रयोगका अनेक उदाहरणहरू भेट्न सकिन्छ । काव्यका ठाउँठाउँमा शब्दालङ्कार र अर्थालङ्कारका सुन्दर नमूनाहरू यस खण्डकाव्यमा देख्न सकिन्छ । उदाहरणार्थ मङ्गलाचरणकै श्लोकलाई हेर्न सकिन्छ :

त्यो पूर्वजन्ममा डाँफे शिवभक्त रहेछ कि,  
उसमा अहिले फेरि त्यही स्मृति सरेछ कि ।

(डाँफेदूत, पृ. २)

यस श्लोकमा उपमेय डाँफेमा उपमान शिवको अहिलेको डाँफेको भक्तिमा पूर्वस्मृतिको संभावना व्यक्त गरिएको छ । यसरी हेर्दा यो उत्प्रेक्षा अलङ्कारको सुन्दर नमूना हो ।

तटस्थ बस्दा म भएँ चमेरो,  
स्वदेशमा जागिर छैन मेरो ॥

(डाँफेदूत, पृ. २०)

कुनै कारणले उपमेय उपमानकै रूपमा परिणत भयो भने त्यो परिणामालङ्कार हुन्छ जुन उपर्युक्त श्लोकमा देखिन्छ ।

दियौ यौटा छ है छोरो दाम्पत्य-प्रेम-पुष्पको,  
अहिले पाँचमा लाग्दै मुना भैँ हुर्किदै छ यो ।

उपमेय छोराको हुर्काइ र उपमान मुनाको हुर्काइमा समानता देखाइएकाले यसमा उपमा अलङ्कार पर्न गएको हो । त्यस्तै प्रस्तुत यही श्लोकको पूर्वार्धमा दाम्पत्य प्रेममाथि पुष्पको आरोप गरिएको छ । जुन रूपक अलङ्कारको सुन्दर नमूना हो ।

अलङ्कार शास्त्रका ज्ञाता कविका लेखनीबाट निस्किएका अभिव्यक्ति भएकाले काव्यका ठाउँ ठाउँमा यस्ता शब्दालङ्कार र अर्थालङ्कारका सुन्दर नमूनाहरू यस खण्डकाव्यमा प्रशस्तै देख्न सकिन्छ । शब्दालङ्कारमा कविले अन्त्यानुप्रासमा बढी ध्यान दिएका छन् भने अर्थालङ्कारमा उपमा, उत्प्रेक्षा, रूपक, स्वभावोक्ति आदि अनेक अलङ्कारको प्रयोग रमणीय किसिमले हुन गएको छ । काव्यका अधिकांश श्लोकहरू कुनै न कुनै सौन्दर्यशास्त्रीय पक्ष वा तथ्यमा समेटिन आउँछन् ।

निम्नलिखित श्लोकमा पञ्चम वर्णका साथै अन्य वर्णको प्रयोग यथोचित रूपमा गरिएको छ ।

राज्यको माझमा पर्ने हो यो अञ्चल गण्डकी,  
यसैको बीचको जिल्ला लमजुङ चिन्नु हुन्छ की ?  
उत्तरी क्षेत्रमा उच्च, अन्नपूर्ण हिमालको,  
काखमा हरिया डाँडा फूलफुले गुराँसको ।



स्वभावोक्ति अलङ्कार काव्यका अधिकांश पद्यमा देखिन जानु यस काव्यको विशेषता नै मान्नु पर्दछ । कविले गरेको वर्णन सुन्दा श्रोताको मस्तिष्कमा सो विषय सचित्र उपस्थित हुन्छ, भने त्यसलाई स्वभावोक्ति अलङ्कार भनिन्छ । जसको उदाहरण यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ :

श्रद्धा जाग्यो मन मुदित भो भाव जागे अनौठा,  
फुदैं फुक्तै शिरतिर जुरो फट्फटाए पखेंटा ।  
नाच्तै नाच्तै वरपर घुमी पूर्ण श्रद्धा चढाएँ,  
देख्ता नृत्य प्रमुदित उमाबाट मुस्कान पाएँ ॥

((डाँफेदूत, पृ. २६)

विषेश परिस्थिति र कारणले ठुला घटना त हुन्छन् भने सानु घटना त सजिलै हुन सक्छ, त्यो कुनै ठूलो कुरा होइन भन्ने आशय व्यक्त हुँदा अर्थापत्ति अलङ्कार पर्न जान्छ । निम्न श्लोकमा यसको उदाहरण देख्न सकिन्छ :

शिक्षा स्वास्थ्य प्रमुख छ यहाँ गास आवास पानी,  
बत्ती बाटो सबतिर सुखी शान्तिको जिन्दगानी ।  
मिल्दैनन् यी सब चिज भने राष्ट्रको अर्थ के भो ?  
रोई रोई दिन दिन मरे जन्मको सार के भो ?

अलङ्कारशास्त्रका ज्ञाता कविका लेखनीबाट निस्किएको अभिव्यक्ति भएकाले काव्यका ठाउँठाउँमा शब्दालङ्कार र अर्थालङ्कारका सुन्दर नमूनाहरू सुवेदीद्वारा लिखित खण्डकाव्य डाँफेदूत पढ्दा देख्न सकिन्छ ।

### ४.३.९ व्यञ्जना

शब्द र अर्थ दुवैका कारणले कुनै उक्ति कथन वा कृतिमा प्रस्तुत वा कथित भन्दा अप्रस्तुत वा अकथित सशक्त अर्थ जब पारदर्शकताका साथ झल्कन्छ, त्यो स्थिति व्यञ्जना हो (त्रिपाठी, २०४६:२१) ।

डाँफेदूत खण्डकाव्यमा कवि सुवेदीले राजनीतिक अस्थिरताको खेती मौलाएकाले पढेलेखेका सक्षम युवाहरू विदेशिनु परेको तथ्यलाई व्यङ्ग्यात्मक रूपमा यसरी प्रस्तुत गरेका छन् :

कुटुम्ब नाता कहिँ नै भएन,  
भुकेर पार्टीतिर लागिएन ।  
लुत्रुक्क पर्दै कहिँ ढोगिएन,  
त्यसो हुँदा जागिर पाइएन ॥

(डाँफेदूत, पृ. २०)

यी सारा दुःखले गर्दा मर्म चिन्ता बढीगयो,  
हाम्रो यो शिरमा हान्ने गरिबी घनभै भयो ।

(डाँफेदूत, पृ. ३८)

कविले भ्रष्टाचार भै भगडा र अनुचित क्रियाकलापको धज्जी उडाएका छन् । गाउँमा मानिस आफ्नो संस्कृति परम्परा बिसेर छाडा हुँदै गएकोमा कवि यसो भन्दछन् :

कुनैमा सभ्यता छैन छाडा छन् गाउँलेहरू  
कोल्तेपरि लडेको छ दिनदिनै शान्तिको तरु ।  
नैतिकता भयो शून्य वनमा गो' चरित्र ता,  
दिउँसै रातभै पाछिन् बढ्न थाल्यो अनेकता ॥

(डाँफेदूत, पृ. ३९)

#### ४.३.१० विधागतरूप तथा आयाम

कुनै कविता कृतिको आयाम भन्नु कथ्य श्रव्य स्तरमा प्रथमतः त्यस कृतिको कथन श्रवण कालको लमाइ नै हो । त्यो मुख्यतः कालिक मापन हुने गर्दछ ( त्रिपाठी, २०४६:२९) ।

यसैलाई आधार मान्दा डाँफेदूत खण्डकाव्यमा कवि सुवेदीले अन्नपूर्ण क्षेत्रबाट दूधपोखरी घनपोखरा, खुदी बेसीशहर हुँदै काठमाडौं र त्यहाँबाट टि.जी. विमानको पीठ चढी बैककसम्मको यात्रा डाँफेलाई गराएर वृहत आयामलाई प्रस्तुत गरेका छन् । यही रमाइलो प्राकृतिक वर्णनको मोह र प्रेयसी प्रेमी विछोडको पीडा काव्यमा छ । सर्ग विधान खण्डकाव्यको एक वैकल्पिक तत्त्व हो । सर्ग योजना गरेर अथवा नगरी पनि खण्डकाव्यको सिर्जना गर्न सकिन्छ । कवि सुवेदीको डाँफेदूत खण्डकाव्य पनि सर्गविहीन खण्डकाव्य हो । यो खण्डकाव्य सर्गको साटो विविध आयामका ३७ शीर्षकहरूमा आवद्ध छ । खण्डकाव्यमा जम्मा श्लोक संख्या भने ४०४ रहेका छन् ।

प्रारम्भमा मङ्गलाचरणबाट शुरु गरिएको यस खण्डकाव्यमा आशीर्वादात्मक, नमस्कारात्मक तथा वस्तु निर्देशात्मक मङ्गलाचरण गरिएको छ । माङ्गलिक 'म' वर्णबाट काव्यको शुरुवात गरेर 'र' वर्णमा काव्यको समापन गरिएको छ । यस खण्डकाव्यमा रैखिक शैलीमा प्रबन्ध संघटन मिलाइएको छ । झण्डै महाकाव्यका आयाममा विस्तारित कथावस्तु ओगट्न खोज्ने भए पनि खण्डकाव्यका प्रमुख पात्र मिठे मिठीका जीवनको आंशिक कालखण्डको वर्णन समेटिएकाले यो खण्डकाव्य वस्तु विश्लेषणका हिसाबले महाकाव्यको एकादेशानुसारी जस्तो देखिन्छ ।

आर्थिक अभावका कारण एउटा ग्रामीण समाजको सानो परिवारमा देखिएका विवषता, बाध्यता अनि नबोढा युवती र नवविवाहित युवकका गीतलाई सौन्दर्यमय शैलीमा काव्यले गाउन सकेको अनुभूति खण्डकाव्य पढ्दा हुन्छ ।

यस खण्डकाव्यमा कविले प्रमुख पुरुष पात्रका रूपमा मिठे, विरहिणी नायिकाका रूपमा मिठी, मिठेकी बूढी आमा र बालक गरी पाँच मानव पात्र र डाँफे मानवेत्तर पात्रको रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । डाँफेलाई अन्नपूर्ण क्षेत्रबाट कोरियासम्म पुऱ्याउन काव्यमा कवि स्वयं मार्गदर्शन गराउन उपस्थित भएका छन् ।

### ४.३.११ निष्कर्ष

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको डाँफेदूत खण्डकाव्यको निष्कर्षमा पुग्दा उनी भित्रको राष्ट्रिय भावना, सुखद दाम्पत्यप्रतिको दृष्टि, कर्तव्यप्रतिको बोधले भरिएका छन्दोबद्ध कविताहरू अत्यन्त मर्मस्पर्शी र आलङ्कारिक देखिन्छन् । विपन्न नेपाली ग्रामीण समाजको प्रतिनिधित्व गर्ने यस खण्डकाव्यले हजारौं नेपाली गाउँमा आर्थिक विडम्बनाले विछोडिएका युवा युवतीको व्यथालाई देखाएको छ । कविले हिमाली मानवेतर पात्र डाँफेमा शिवपार्वतीको शक्ति आराधना गराई उसलाई शक्तिशाली, भाषा साहित्य प्रेमी, राष्ट्रप्रेमी र मानवता प्रेमी बनाएर विरहिणी र वृद्धाको मनोकांक्षानुरूप मिठेलाई घर फर्काएका छन् । सर्वाधिक सुन्दर पंक्षी डाँफे कविको अवचेतनमा नायक बनेर उडिरहेको छ र चेतनामा डाँफेदूत बनेर कोरियासम्म पुगेको छ ।

यस काव्यले सामाजिक, राजनीतिक आर्थिक र मनोवैज्ञानिक पीडालाई अभिव्यञ्जित गरेको छ । कवि सुवेदी समाजका विषमतालाई समता प्रदान गर्न, विसङ्गति र बेमेलका उथलपुथलहरूलाई सम्याउन, अन्याय र अहंकारका राप र ताप शान्त पार्न काव्य भरी छटपटाइरहेका देखिन्छन् । शब्द वाक्य र भाषाले कति पनि छुन नसकेको मान्छेलाई डाँफेदूत मार्फत समृद्धिमय समाज निर्माण गर्न कवि अग्रसर देखिन्छन् । त्यसैले नेपालमा देखिएका राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक विसङ्गतिप्रति दरै रूपमा आक्रोश व्यक्त गर्दै काव्यको नायक विदेशिनुको मूल कारण कविले यसैलाई मानेका छन् । ग्रामीण भेगमा बस्ने गरिबहरूको दुःख देख्न कविले काव्यमार्फत् सम्बन्धित पक्षलाई आग्रह पनि गरेका छन् ।

यस काव्यमा कविले डाँफेलाई आकाशमा स्वच्छन्द रूपले उडाएर आफ्नो उड्ने चाहनाको मनोवैज्ञानिक क्षतिपूर्ति समेत प्राप्त गरेका छन् । नितान्त नौलो विषयवस्तुमा रचिए पनि प्रस्तुत काव्यमा कालिदासको मेघदूतको व्यापक प्रभाव परेको छ । (मुकुन्दप्रसाद लामिछाने: भूमिका) तथापि आर्थिक तथा सामाजिक

समस्या खण्डकाव्यको प्रमुख विषय हो । नेपाली संस्कृति र समाजको चित्राङ्कन गर्न काव्य सफल रहेको छ । प्राकृतिक रूपले अमरापुरी जस्तो देखिने पहाडी बस्तीहरूमा पीडा अभाव र दुःखका विविध कहानीहरू लुकेका छन् है भनेर कविले काव्य मार्फत सबैलाई यथार्थको अवगत गराउन खोजेको देखिन्छ । काव्यभरी नै प्राकृतिक छटाले भरिपूर्ण नेपाली भूभागको सुन्दर चित्रण गरिएको छ । डाँफेलाई मार्गनिर्देश गर्ने क्रममा कविले काव्यमा यस्तो वर्णन गरेका छन् ।

पति पत्नी प्रेम अतिथिपूजन, देवपूजन, परोपकार आदि विषय काव्यमा आएका छन् । सामाजिक आर्थिक र राष्ट्रिय राजनीतिका विषयलाई पनि यस काव्यले उत्तिकै महत्त्वका साथ उठाएको छ । डाँफेलाई मार्गदर्शन गराउने क्रममा कवि आफैँ उपस्थित नभएर अर्को कुनै कवि निबद्ध पात्र उपस्थापन गर्न सकेको भए दूत काव्यको सौन्दर्य अझ बढ्न सक्थ्यो भन्ने काव्य पढ्दा नलाग्ने भने होइन । श्रृङ्खलित रूपमा घटना अगाडि बढेकोले काव्य सहज र सरल छ । विशुद्ध छन्दकवि भएकाले उनका हार्दिक भावहरू छन्दभिन्नै स्वच्छन्द रमाएका छन् । छन्द मिलाउने क्रममा कहींकतै व्याकरणिक त्रुटि नभएका भने होइनन् । जे होस् छन्दशास्त्रीय, काव्यशास्त्रीय र सौन्दर्यशास्त्रीय दृष्टिले यो काव्य नेपाली साहित्यको ठूलो प्राप्ति हो भन्न सकिन्छ ।

## पाँचौं परिच्छेद

### मेदिनीनाथ सुवेदीको काव्यिक विशेषता र योगदानको विश्लेषण

#### ५.१ विषयप्रवेश

२०१८ सालदेखि अनौपचारिक रूपमा कविता रचना गर्न आरम्भ गरेका मेदिनीनाथ सुवेदीले साहित्यका विविध विधामा कलम चलाएपनि कविता विधामा स्थापित भएका छन् । हालसम्म उनका दुईवटा कविता सङ्ग्रहहरू र एउटा खण्डकाव्य प्रकाशित भइसकेका छन् । विविध विषयवस्तुलाई आत्मसात् गरेर लेखिएका उनका कवितामा सामाजिकता, मानवता, धार्मिकता, राष्ट्रप्रेम र पहाडी प्रकृतिको चित्रण जस्ता विशेषता पाइन्छ । यसैका आधारमा सुवेदीको काव्यिक योगदानलाई निरूपण गरिएको छ ।

#### ५.२ मेदिनीनाथ सुवेदीको काव्यिक विशेषता र योगदानको विश्लेषण

कविता लेखनमा झण्डै चार दशक बिताएका कवि मेदिनीनाथ सुवेदी शास्त्रीय छन्दमा कविता लेख्ने सिद्धहस्त कवि हुन् । विभिन्न पत्रपत्रिकामा अनेक फुटकर कविताहरू प्रकाशित गरेका सुवेदीका कविता सङ्ग्रहात्मक 'मस्यार्इदीका सुसेली', समस्यापूर्ति कविता सँगालो 'मेदिनीको समस्या कुटुरो' र खण्डकाव्य 'डाँफेदूत' नामका तीनवटा कृतिहरू नेपाली साहित्यको भण्डारमा सुरक्षित छन् । यी कृतिका माध्यमबाट कवि सुवेदीले नेपाली समाजको समसामयिक चित्रलाई साहित्यिक पाठकसामु प्रस्तुत गर्दै धार्मिक, आध्यात्मिक, सामाजिक, विविध विषयका साथमा आर्यसंस्कृतिका मूल्यलाई नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरण गर्नमा विशेष योगदान दिएको पाइन्छ । राष्ट्रप्रेम र नेपाली प्रकृतिको मुक्तकण्ठले प्रशंसा गर्ने सुवेदीको काव्यिक योगदानलाई यिनै परिवेशमा निरूपण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

### ५.२.१ विषयवस्तुमा विविधता

कवि मेदिनीनाथ सुवेदीका काव्यकृतिहरूले धार्मिक, अध्यात्मिक, सामाजिक जागृति र समस्या, राष्ट्रप्रेम, प्राकृतिक, विशिष्ट व्यक्तिको स्मृति, नारी, राजनीति र संस्कृति जस्ता विषयहरूलाई समेटेका छन् । उनका कृतिहरू पढ्दा पाठकले विभिन्न विषयको स्वाद लिन पाउँछन् । जीवनवादी प्रवृत्ति, राष्ट्रिय भावना, वीरहरूको शौर्यको वर्णन, शहीदहरूको बलिदानको महिमा सुवेदीका विषयगत विविधताभिन्न समेटिएका छन् ।

### ५.२.२ फुटकरदेखि खण्डकाव्यसम्मका कविताको रचना

मेदिनीनाथ सुवेदीले चार श्लोकदेखि बढीमा अठ्ठाइस श्लोकसम्म आयाम भएका कविताहरू आफ्ना कविता सङ्ग्रहमा समेटेका छन् । मोती युगदेखि टङ्कारो रूपमा आएको समस्यापूर्तिको परम्परालाई विस्तारित गर्ने उद्देश्यले सुवेदीले मेदिनीको समस्या कुटुरो नामक समस्यापूर्ति कविता सङ्ग्रह नै तयार पारेका छन् । यस भित्र आफ्ना अग्रज कविहरूका प्रभावोत्पादक वाक्य वा भावलाई लिएर तथा आफ्ना मौलिक भावलाई लिएर लेखिएका समस्यापूर्ति कविताहरू रहेका छन् । यस संगालोमा सुवेदीलाई सर्वत्र नै मौलिक पाउन सकिन्छ । भण्डै महाकाव्यकै आयाममा विस्तारित कथा वस्तु ओगट्न खोज्ने डाँफेदूत खण्डकाव्य पनि सुवेदीले रचना गरेका छन् । यो खण्डकाव्य करिव तीन वटा खण्डकाव्य गाँसेजत्तिकै विपुलाकार ग्रहण गर्न सफल छ ।

### ५.२.३. प्रकृति चित्रण

मेदिनीनाथ सुवेदीका काव्य कृतिमा प्रकृतिको सजीव चित्र देख्न सकिन्छ । मनोरम प्रकृति चित्रण र कृषिमय ग्रामीण जीवनका अनेक दृष्य सुवेदीका काव्यका महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन । सुन्दर हिमाल, गुराँस फुल्ने हरिया डाँडा, गाँउका सुन्दर

बस्ती, हरिया खेतबारी, बन जङ्गल पशुपंक्षी आदीको सुन्दर चित्रण गरेर आफ्ना काव्य कृतिमा अमरापुरी जस्तो प्राकृतिक दृश्यको चित्रण उनले गरेका छन् ।

#### ५.२.४ शास्त्रीय छन्दको प्रयोग

जहाँ छन्द हुन्छ त्यहाँ कविता हुन्छ भन्न सकिदैन, जहाँ कविता हुन्छ त्यहाँ छन्द हुन्छ भन्न सकिन्छ । (घिमिरे, भूमिका: २०५५) । छन्दको काम लय सिर्जना गर्नु हो र लयले कविताका भावका निम्ति अनुकूल हृदय निर्माण गर्छ । मेदिनी सुवेदीले आफ्ना काव्य कृतिहरूमा स्रग्धरा, मन्दाक्रान्ता, शार्दूलविक्रीडित, शिखरिण, उपजाति, वसन्त तिलका आदि जुनसुकै वार्षिक छन्दमा पनि कलम उत्तिकै निर्वाध रूपमा चलाएका छन् । छन्दशास्त्रीय, काव्यशास्त्रीय र सौन्दर्यशास्त्रीय दृष्टिले सुवेदीका कृति उत्कृष्ट छन् ।

#### ५.२.५ रसगत मान्यतामा विशिष्ट अवधारणा

नेपाली साहित्यको विकासमा मेदिनीनाथ सुवेदीको योगदानलाई लिएर चर्चा गर्दा उनको रस सम्बन्धी निजी मान्यतालाई अगाडि सार्न सकिन्छ । पूर्वीय काव्य सिद्धान्तमा नौ वटा रसको प्राचीन मान्यता अद्यापि सर्वमान्य नै छ तर पनि सुवेदीले भक्ति र वत्सल रसलाई थपि एघार रसको सिद्धान्त स्थापित हुनुपर्ने आफ्नो विचार अगाडि सारेर यसलाई सैद्धान्तिक रूपमा स्थापित गर्ने प्रयत्न गरेका छन् । जस अनुसार सबै रसका छुट्टा छुट्टै स्वरचित नेपाली पद्यहरू पनि दिएका छन् । ती मध्ये भयानक रसको पद्यलाई राम्रो रचना : मीठो नेपाली पुस्तकमा उद्धृत गरिएको छ । उनले स्थापित गर्न खोजेका भक्ति र वत्सल रसका पद्यहरूलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

#### वत्सल रस

भुल्के जून भने म खेल्छु टिपिद्यौ राम्रो भकुण्डो यहाँ,  
देख्यो वाघ भने म चढ्छु अहिले घिच्याइ ल्याऊ यहाँ ।



भन्दै साहस गर्छ त्थो चकचके बाएर थोते मुख,  
लाई च्वाप्प मुई नखाइरहँदा के जिन्दगीमा सुख ॥

आमाको फुलि नै समातिरहने पोते चुँडाली दिने,  
टोपी फालिदिने बुबातिर सरी जूँगा समाईदिने ।  
औँलो कोच्छछ नाकको विवरमा आच्छ्यूँ कि आच्छ्यूँ हुने,  
उसले जो गरिदिन्छ त्थो प्रिय हुने निन्द्रा बिथोलिदिने ॥

(मस्यार्डदीका सुसेली, पृ. ८३)

### भक्ति रस

राख्ते यी वर आँपका पिपलका जोडी कलीला मुना,  
दुर्गा पूजनका निमित्त गरियो राम्रै घटस्थापना ।  
अम्बे गर्छु निमन्त्रणा कुसुमली सद्भाव राखीकन,  
टीका, चन्दन, अक्षता र जमरा पाऊँ सुखी जीवन ॥

(पाऊँ सुखी जीवन, पृ. ५०)

देखेर साम शिवलिङ्गलाई,  
भन्छन् दुवै भक्त यहाँ रमाई ।  
छैनन् प्रभो, फूल, विना उपाय,  
ॐ पञ्चदेवाय नमः शिवाय ॥

आरोग्यकारी भव रोगहारी ,  
अज्ञानरात्रि प्रतिशोधकारी ।  
हे विश्व संरक्षक, भानु राम,  
ॐ सूर्यनारायणमा प्रणाम ॥

(ॐ पञ्चदेवाय नमः शिवाय, पृ. ५०)

## ५.२.६ आध्यात्मिक चेतनाको प्रकाशन

मेदिनीनाथ सुवेदी नेपाली संस्कृति र समाजको चित्राङ्कन गर्न निकै सफल छन् । नेपाली समाजमा वैदिक हिन्दू-परम्परा र संस्कृतिदेखि लिएर अनेक जातजातीमा देखिने रीतिस्थिति र चाल चलनको झलक आफ्ना काव्यमा दिने प्रयास गरेका छन् । नेपाली परम्पराको कुनै पनि शुभ कार्य गर्दा विघ्न विनाशकको मङ्गलाचरण गर्ने, घरमा अतिथि आउँदा देवतालाई भैं सम्मान गर्ने, सानालाई आशीर्वाद दिने र ठूलालाई ढोग दिने, विदाईमा शुभसगुन दिने जस्ता कुराहरूलाई उनका काव्यमा देख्न सकिन्छ ।

## ३.२.७ निष्कर्ष

सरस, आलङ्कारिक, सार्वजनीन, सार्वकालिक एवम् सर्वजनसंवेद्य कविता रचना गर्न सक्ने थोरै कविहरूमा मेदिनीनाथ सुवेदीको नाम अगाडि आउँछ । थोरै कृतिहरू प्रकाशित गरेको भएपनि उनका कवितामा विषयवस्तुमा विविधता पाईन्छ । क्लिष्टता, हठधर्मिता र दुर्बोध्यता उनका कवितामा त्यज्य छन् । सुवेदीका कृतिमा नैतिक मर्यादा, वात्सल्य, राष्ट्रप्रेम, संस्कृति, जस्ता विषयहरू प्रतिबिम्बित भएका छन् । यस्ता राष्ट्रका अमूल्य निधि सुवेदीको योगदानलाई वुँदागत रूपमा यसरी प्रस्तुत गरिन्छ ।

१. वार्णिक छन्दका कवि ।
२. आफ्ना कवितामा विविध विषयको प्रयोग गर्ने कवि ।
३. कवितामा विविध लयको प्रयोग ।
४. कवितामा विविध रस अलङ्कारको प्रयोग गरेर कविता लेख्ने कवि त्यसमा पनि श्रृंगाररसको सुन्दर प्रयोग गर्ने ।
५. कवितामा माधुर्य र प्रसाद गुणको प्रयोग गर्ने ।
६. समस्यापूर्ति कविताको रचना गर्नु ।
७. विषयवस्तुको प्रस्तुतीकरण र शील्प प्रयोजन अत्यन्त सुन्दर छ ।
८. प्रकृतिका मधुर मार्मिक उद्गारहरू सहजताकासाथ व्यक्त गर्नु ।

## छैठौं परिच्छेद

### उपसंहार तथा निष्कर्ष

#### ६.१ उपसंहार

मेदिनीनाथ सुवेदीका काव्यहरूको अध्ययन गर्ने क्रममा विभिन्न परिच्छेदमा अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

पहिलो परिच्छेदमा यस शोधपत्रको सामान्य रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ । यस खण्डमा विषय परिचय, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनको औचित्य र महत्त्व, शोधकार्यको सीमाङ्कन, शोधविधि, शोधपत्रको रूपरेखा, सम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेदमा कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको संक्षिप्त परिचय दिइएको छ । सुवेदी १९९७ कार्तिक ३ गते लमजुङ्ग जिल्लाको सिम्पानी गा. वि. स. वडा नं. ९ सुवेदी गाउँमा जन्मेका हुन् । बाबु बद्रिनाथ सुवेदी जिल्लाका विख्यात पण्डित भएकाले यिनले घरमै शैक्षिक वातावरण प्राप्त गरेको देखिन्छ । सम्पन्न परिवारमा जन्मेकाले यिनको बाल्यकाल सुखपूर्वक बितेको देखिन्छ । नाम जस्तै प्रकृति प्रेमी भावना बाल्यकालदेखि नै कविमा मौलाएको पाइन्छ । नेपाली र संस्कृत साहित्यमा सम्पूर्ण मध्यमा गरेका सुवेदीले सोही विषयमा शास्त्रीसम्म उत्तीर्ण गरेका छन् । २०२४-२०५६ चैतसम्म अमर मा.वि. खुदीमा अध्यापन गराएका उनी अहिले सेवानिवृत्त भई साहित्य साधनामा तल्लीन छन् । साहित्यिक व्यक्तित्वमा उनी कवि, खण्डकाव्यकार, साहित्यिक चिन्तक तथा चित्रकारका रूपमा चर्चित छन् ।

तेस्रो परिच्छेदमा कवि मेदिनीनाथ सुवेदीका दुई वटा कविता सङ्ग्रह मस्याङ्दीका सुसेली र मेदिनीको समस्या कुटुरोको विश्लेषण गरिएको छ । यसमा कविता विश्लेषणको आधार नेपाली कविता भाग चारलाई बनाइएको छ । विविध

भाव र विचारलाई लिएर रचिएका **मर्स्याङ्दीका सुसेली** कविता सङ्ग्रह भित्रका कवितालाई शीर्षक विधान, विषयवस्तु, संरचना, लय, छन्द, रस अलङ्कार, भाषाशैली जस्ता शीर्षकहरूका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । विषयवस्तुभित्र पनि धार्मिक, सामाजिक, राष्ट्रियता, प्रकृति चित्रण, ऐतिहासिक, नारी संस्कृति, राजनीति विषयलाई छुट्याएर कविताले बहन गरेको विषय अनुसार विश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै गरी **मेदिनीको समस्या कुटुरो** समस्यापूर्ति कविता सङ्ग्रहलाई पनि समस्यापूर्ति क्रम, रसात्मक समस्यापूर्ति, साहित्य विषयक, विविध विषयक धर्तीप्रति, समस्यापूर्तिमा अलङ्कार शीर्षकहरूमा छुट्याएर विश्लेषण गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेदमा कवि मेदिनीनाथ सुवेदीको **डाँफेदूत** खण्डकाव्यको खण्डकाव्यका तत्त्वहरूका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । सुवेदीको **डाँफेदूत** खण्डकाव्यमा डाँफेलाई दूत बनाएर आफ्नो घर परिवार छोडेर अर्थोपार्जनका लागि विदेशिएको मिठेलाई परदेशबाट घर फर्काउन सफल भएको कुरालाई देखाइएको छ । विपन्न ग्रामीण परिवारको कथावस्तु लिएर लेखिएको यस खण्डकाव्यले नेपाली ग्रामीण समाज, संस्कृति, पहाडी प्रकृतिका साथै नेपालको आर्थिक सामाजिक र राजनैतिक अवस्थालाई समेत चित्रण गरेको छ । वार्णिक छन्दमा विभिन्न रस अलङ्कारको प्रयोग स्वतःस्फूर्त रूपमा गरिएको यो खण्डकाव्य नेपाली समाजको जल्दोबल्दो समस्या युवा बेरोजगारीलाई दर्शाउन र त्यसका निराकरणका उपायहरू दर्शाउन समेत सफल रहेको छ । अत्यन्त सरल र सहज भाषाशैलीमा लेखिएको यो खण्डकाव्य मार्मिक पनि छ ।

## ६.२ निष्कर्ष

वि.सं.२०१८ मा **यो मन कस्तो होला ?** शीर्षकको कविता लेखेर नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरेका सुवेदीले हालसम्म दुईवटा कविता सङ्ग्रह र एउटा खण्डकाव्य प्रकाशित गरिसकेका छन् । सामाजिक विषयवस्तुलाई साहित्यमा अत्यन्त सरल, सहज तरिकाले प्रस्तुत गर्ने सुवेदीका कविता काव्य पढ्दा देशभक्ति,

प्रकृतिप्रेम, साहित्यकारहरू एवं वीर योद्धाहरूप्रति सम्मान भाव भल्किएको पाइन्छ ।

सुवेदीका कृतिहरूमा अहिलेको युवा पुस्ताले आफ्नो धर्म, संस्कृति र भाषाप्रति देखाएको उदासीनतालाई पनि चित्रण गरिनुका साथै आफ्नो भाषा, भेष र देशप्रति सम्मान गर्नु पर्ने तथ्यलाई पनि प्रष्ट्याइएको छ । विभिन्न विकृति र विसङ्गतिहरूलाई छोडेर सुसंस्कृत, कर्तव्यशील र सचेत नागरिक बन्न सबैलाई आग्रह पनि गरिएको छ । उनका धार्मिक विषयमा आधारित कविताहरूले भगवानप्रतिको आस्था र विश्वासलाई प्रकट गरेका छन् । आफ्नो देश र आफ्नो संस्कृतिप्रतिको माया उनका कवितामा देख्न सकिन्छ । शब्दलाई लयमा बाँध्न सिपालु कवि सुवेदीले जुनसुकै वार्षिक छन्दमा कविता रचना गरेका छन् । तापनि मन्दाक्रान्ता र शार्दूलविक्रीडित छन्दमा बढी कविताहरू रचना गरिएका छन् ।

समस्यापूर्ति कविताहरूको सँगालोमा सुवेदीले आफ्ना अग्रज कविहरूका समस्यालाई पनि राखेर तिनीहरूप्रति सम्मान प्रकट गरेका छन् । **मेदिनीको समस्या कुटुरो** भित्रका समस्यापूर्ति पद्यहरूले विभिन्न छन्द अलङ्कार र रसको प्रतिबिम्ब समेत उतार्न सकेको देखिन्छ । अन्त्यानुप्रासको सफल प्रयोग तथा रसहरूको पूर्ण परिपाक उनका कवितामा देख्न सकिन्छ । उनका कवितामा प्रकृति सौन्दर्य प्रशस्त पाइन्छ । राष्ट्रियताको भावना तथा प्राचीन मूल्यमान्यताका आदर्शले ओतप्रोत उनका कविता मनोहर छन् । उनी कवितामा जस्ता देखिन्छन् जीवनमा पनि त्यस्तै छन् । प्राचीनमूल्य र आधुनिक मान्यता बीच समन्वयका निम्ति सुवेदी प्रयत्नशील देखिन्छन् ।

## निष्कर्ष

सरस, आलङ्कारिक, सार्वजनीन, सार्वकालिक एवम् सर्वजन संवेद्य कविता रचना गर्न सक्ने थोरै कविहरूमा मेदिनीनाथ सुवेदीको नाम अगाडि आउँछ । यस्ता राष्ट्रका अमूल्य निधि सुवेदीको योगदानलाई वुँदागत रूपमा यसरी प्रस्तुत गरिन्छ ।

१. वार्णिक छन्दका कवि ।
२. आफ्ना कवितामा विविध विषयको प्रयोग गर्ने कवि ।
३. कवितामा विविध लयको प्रयोग ।
४. कवितामा विविध रस अलङ्कारको प्रयोग गरेर कविता लेख्ने कवि त्यसमा पनि श्रृंगाररसको सुन्दर प्रयोग गर्ने ।
५. कवितामा माधुर्य र प्रसाद गुणको प्रयोग गर्ने ।
६. समस्यापूर्ति कविताको रचना गर्नु ।
७. विषयवस्तुको प्रस्तुतीकरण र शील्प प्रयोजन अत्यन्त सुन्दर छ ।
८. प्रकृतिका मधुर मार्मिक उद्गारहरु सहजताकासाथ व्यक्त गर्नु ।

## सन्दर्भसामग्रीसूची

### क) पुस्तकसूची

अधिकारी, जीवन, २०५४, भङ्कार, वैशाख, ओभेलमा परेका कवि : मेदिनीनाथ सुवेदी, रेडियो नेपाल, काठमाडौं ।

आचार्य, कृष्णप्रसाद, गैरे, इश्वरीप्रसाद, २०६९, आधुनिक नेपाली नाटक र फुटकर कविता, क्षितिज प्रकाशन, कीर्तिपुर ।

गौतम, लक्ष्मणप्रसाद, २०६६, समकालीन नेपाली कविताका प्रवृत्ति, पैरवी प्रकाशन, काठमाडौं ।

तिमल्सेना, पशुपतिनाथ, २०५६, लमजुङ्ग सङ्गम, लमजुङ्ग ।

प्रधान, कृष्णचन्द्रसिंह, २०५५, साभा समालोचना, चौ.सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

भट्टराई, घटराज, २०५५, नेपाली लेखककोश , काठमाडौं ।

लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद, २०६२, कविताको संरचनात्मक विश्लेषण, विधार्थी पुस्तक भण्डार, काठमाडौं ।

सुवेदी, मेदिनीनाथ, २०५५, मस्यार्ङ्गीका सुसेली, श्रीमती बुद्धिशीला सुवेदी, काठमाडौं : लुम्बिनी अफसेटप्रेस ।

सुवेदी, मेदिनीनाथ, २०६६, मेदिनीको समस्या कुटुरो, श्रीमती विजयप्रभा सुवेदी, काठमाडौं : सगरमाथा अफसेटप्रेस ।

सुवेदी, मेदिनीनाथ, २०६७, डाँफेदूत, गोविन्द गुरुड, काठमाडौं : सिटी अफसेटप्रेस कुपण्डोल ।

शर्मा, मोहनराज, लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद, २०५५, शोधविधि, दो.सं., काठमाडौं :  
साभा प्रकाशन ।

शर्मा, नारायणप्रसाद, २०५६/५७, युगबोध, कवि मेदिनीको कविता गङ्गामा  
डुबुल्की मार्दा, काठमाडौं ।

त्रिपाठी, वासुदेव र अन्य (सम्पा.) २०४६, नेपाली कविता भाग ४, प्र.सं., काठमाडौं  
: साभा प्रकाशन ।

### ख) शोधपत्र सूची

अधिकारी, देवराज, २०६६, मेदिनीनाथ सुवेदीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व,  
स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर : नेपाली केन्द्रीय विभाग ।